

Jorga oktatásügyi törvényei.

Irta: Dr. Gál Kelemen.

A parlament az utolsó ülészak végén sebtében olyan iskolai törvényeket szavazott meg, melyekről a magyar közvélemény jóformán tudomást sem vett, kivéve a legközelebről érdekelt tanférfiakat és taníttató szülőket. A magyar lapok hallgatással mellőzték a törvényjavaslatokat, vagy a legjobb esetben rövid szavakban számoltak be azokról. Pedig ezek a törvények sok szempontból megérdemlik teljes figyelmünket. Egyfelől magukon hordják benyújtójuknak szellemét, akiről jóleső érzelmek között kell megállapítanunk, hogy a kisebbségek iskolai kívánalmi kielégítése irányában komoly és jelentős lépéseket tett. És nem egészen rajta mult, hogy megértő kezdeményezése nemcsak hogy nem járt sikerrel, hanem a parlament többségének türelmetlen és kizáró szelleme miatt az eddigi állapotokon sokat rontott. Épen ez a körülmény jelent ránk nézve súlyos tanulságot, mert újból meg kellett győződnünk, hogy Románia államférfiai felfogásában még nem alakult ki az a szellemi légkör, amely alkalmas talajul szolgálhatna az ország kulturális fejlődését és előrehaladását biztosító kisebbségi törvény megalkotására.

De más tekintetben is tanulságos e törvények megalkotásának körülményeivel foglalkoznunk. Előttünk teljesen érthetetlen az a mód, ahogyan Jorga törvényjavaslatait eredeti lényegükből kiforgatták, eredeti szándékaival teljesen ellentétes tartalmúvá változtatták azok a közbeeső fórumok, amelyeknek tárgyalásán és vitatásán keresztül mentek. Az alkotmányos kormányzás eddigi értelmezése szerint egy miniszter áll vagy bukik törvényjavaslata elfogadásával vagy lényegbevágó módosításával. Jorga nem csinált kabinetkérdést javaslatai lényegének kiforgatásából. Egy szellemes ötlettel túltette magát az ebből előálló akadályon. Úgy látszik, — mondotta — hogy e kérdés megoldására nem jött el még az idők teljessége. Tehát megelőzte korát. Mindenestre jobb, mintha elmaradott volna korától, nyugtatta meg magát.

A szellemességnek ez az ötletes frissége, hogy ne mondjuk: ciniz-musa, azt a gondolatot sugalja nekünk, — nem tehetünk róla, de nem tudunk szabadulni tőle, — hogy Jorga talán nem is akarta komolyan egy pillanatra sem, hogy javaslatából eredeti fogalmazásában legyen törvény. Talán épen legtitkosabb kedve és szándéka szerint történt az, hogy javaslatából lényegesen más lett, mint aminek benyújtotta.

Van a Jorga-féle törvényhozásnak egy más eredeti sajátossága is. Közoktatási törvényjavaslatokat alapos megbeszélések után kialakuló közvélemény eredményeként szoktak másutt benyújtani. A kérdést a szükség bedobja a nyilvánosságba, hozzászólnak a kérdés iránt

érdeklődő közéleti férfiak, tanférfiak. Esetleg értekezleteket hívnak össze kellő iskolai tapasztalattal bíró és elméleti tájékozottsággal rendelkező emberekből, akik minden oldalról megtárgyalják s az így kialakuló közvélemény nyer kifejezést az alkotandó törvényjavaslatban.

Jorga nem követte ezt az utat. Igaz, Jorga kivételes egyéniség, aki — úgy látszik — nem tartotta szükségesnek a törvényalkotásnak e rendes útjára lépni. Neki megvoltak a saját gondolatai, a saját tapasztalatai s ezeket önállóan akarta törvényeiben lefektetni. Később látni fogjuk, hogy ez az eljárás magán hordja ugyan szellemének eredetiségét, de tárgyilag nem vált előnyére iskolai törvényeinek.

Ezzel függ össze a már becikkelyezett törvényeknek az a sajnálatos jellemvonása, hogy elhamarkodottak, bizonyos vonatkozásokban hiányosak, nem kellően átgondoltak, nem teljesek. Mindeniknek van egy olyan intézkedése, hogy a részleteket majd egy később kiadandó szabályzat vagy végrehajtási utasítás fogja szabályozni. Ez még nem volna nagy baj. A baj ott kezdődik, hogy a törvény egészen lényegbevágó, elvi rendelkezéseket mellőz és bíz a végrehajtási utasításra. Ennek a következménye pedig nyilvánvalóan az, hogy elvi megállapítások vonatnak el a parlament hozzájárulása alól s bizatnak lényegileg egy embernek, a miniszternek, a megítélésére. A törvényhozásnak ez a módja minden egyéb lehet, de nem alkotmányos. Még akkor sem, ha a miniszter olyan kivételes egyéniség, mint Jorga.

Javaslati elhamarkodott és hiányos voltát megállapította maga a törvényhozó tanács is (consiliul legislativ). A főiskolai vagy egyetemi autonómia törvényjavaslatát olyan jelentéssel terjeszti be a törvényhozás elé, amely egyetemes jellegű, elvi és technikai jogi természetű hiányok és kifogások egész sorozatát emeli ki. Sőt komoly szavakkal figyelmeztet arra, hogy a törvényhozói hatáskör nem ruházható át a végrehajtó hatalomra.

Komoly aggodalom merülhet fel aziránt is, hogy vajjon végrehajthatók-e e törvények intézkedései. A középiskolai törvény előírja az ország összes középiskoláiban a délutáni kézimunkatanítást. Teljes elismerésünk mellett is kérdeznünk kell: vajjon a dologiakban és személyiekben is rosszul dotált iskolák lesznek-e egyhamar abban a helyzetben, hogy ez előírásnak megfelelhessenek? Honnan veszik a jelenlegi súlyos gazdasági válságban azt a nagyon jelentékeny költséget, amely a kézimunkatanítás megindítására dologi és személyi kiadásokra szükséges? Honnan veszik az erre szükséges vezető szakembereket? És hol vannak azok az utasítások, melyek nélkül ez a nagyon komoly nevelő eszköz egyesek kényére, kedvére, hozzá nem értő jóakaratóra és kísérleteire lesz bízva?

Nem hagyhatjuk szó nélkül azt a sietséget sem, mellyel Jorga mindjárt kormányra került első idejében ezekkel a javaslatokkal előállott. Távol áll tőlünk az a gondolat, hogy mi a közoktatás jelenlegi rendszerével meg volnánk elégedve. Reform és javítás kell az egész vonalon. De lehetetlen elnyomnunk azt a gondolatot, hogy az ország ezer más sebtől vérzik, a szegénység — ebben az Isten áldásaival bővelkedő országban már-már elviselhetetlen, a gazdasági és pénzügyi

krízis rémei fenyegetnek. S akkor a miniszterelnök első dolgának tekinti, hogy ezekkel a részlettörvényekkel álljon elé s foglalja le és vonja el az ország figyelmét nagy kérdések komoly tárgyalásától.

És milyen példátlan sietséggel! Más közoktatási miniszter 3—4 év alatt jö 2—3 törvénnyel. Ő egy hét alatt nyújt be négy javaslatot. Azt hisszük, hogy ő viszi a rekordot Románia közoktatási törvényhozásában. Anghelescu is sok iskolai törvényt alkotott. Megesinálta az állami elemi iskolai, magánoktatási, középiskolai törvényt, de hosszú éveken át, három ízben megszakított minisztersége alatt. Spiru Haret, Costachescu meg 3—4 év alatt csináltak egy törvényt. A lapok, folyóiratok tele voltak a készülő javaslatok birálatával, magyarázatával és méltatásával. Hónapokon keresztül foglalkoztak egy-egy készülő javaslat vezető gondolataival.

Most mindez másként történt. A törvényhozás — amint Rădulescu-Motru* mondja — a bálványimádásnak olyan szellemi légkörében foglalkozott ezekkel a javaslatokkal, amely minden komoly és őszinte szót, tárgyilagos kritikát eleve lehetetlenné tett. A vita alatt Jorga elvesztette őszinte barátait. Az ideges sietségnek láza fogta el az embereket. Némelyek lemondtak a szólás jogáról, hogy ezzel is dokumentálják a kormányelnök iránt való határtalan tiszteletüket. Mások rövidre fogták mondanivalóikat, nehogy megbántsák Jorga hiúságát. Ő maga órával kezében figyelte a szónokokat s hallgatta a feléje áradó elismerés frázisait és figyelmeztette a szónokokat, ha az engedélyezett idő lejárt.

Ez általános megjegyzések után vizsgáljuk meg részletesen ezeket a törvényeket letárgyalásuk időrendjében.

Ezek:

- I. A bakkalaureátusi törvény.
- II. A középiskolai törvény.
- III. A közoktatási miniszterium szervezeti törvénye.
- IV. Az egyetemek autonómiájának törvénye.

I. A bakkalaureátusi törvény.

Nem lehet megérteni, miért jött Jorga olyan sietve a bakkalaureátusi törvénnyel. A dolgok logikus rendje azt kívánta volna, hogy a középiskolai törvény megelőzze ezt. Hiszen az érettségi vizsgálat mintegy betetőző függvénye, következménye a középiskolában végzett tanulmányok rendjének. Jorga megfordította ezt a természetes rendet. Előbb átsiettetve ezt a törvényt s azután terjesztette be a középiskolait. Így ez a töredék-törvény bizonyos tekintetben filius ante patrem.

Különben ő maga is több ízben kijelentette, hogy ez a törvény nem az ő törvénye. Neki más felfogása, más nézetei vannak a bakkalaureátusi vizsgáról. Ez a törvény nem az ő „személyes törvénye“, csak pillanatilag kiségitő eszköz, melynél többet, jobbat most nem adhat. Betöm vele egy lyukat. S ha bebizonyul, hogy az eredmény nem kellő, nem az, amit vár, holnap megváltoztatja. A bakkalaureátus „un articol de tapiserie“, semmi egyéb.

* Noile legi școlare. Universul, 1931. aug. 12. 14. 15. 16. sz.

Különben szándékait a megokolásából ismerjük meg. Ezt a megokolást a hozzászólók közül többen csodálatos műnek nyilvánították s a legnagyobb tisztelet nyilvánításával vették körül. Mi úgy látjuk, hogy nem egyéb az, mint vizsgáló bizottsági elnöki minőségében szerzett tapasztalatainak s beküldött jelentéseinek összefoglalt eredménye.

Megokolásában 6 pontot emel ki.

1. A vizsgáló bizottságokat eddig a véletlen alkotta olyan elemekből, melyek között nem volt semmi közös s így nem tudtak azonos kritériumok szerint határozni.

2. A bakkalaureátusnak „legnagyobb hibája“ a növendék nem ismerése.

3. Nem volt helyes 4—5-ös csoportok alkotása a kikérdezésnél, mert az elsőnek nem volt ideje a gondolkodásra s így az osztályozás véletlenül alapult.

4. A használt kérdező módszer (helytelenül *sistemul* erotematic-nak nevezve) helytelen, mert az összefüggő előadásnak és fejtegetésnek útját állja.

5. A kérdések egyéni megfogásának és kidolgozásának hiánya. A feleleteket csak úgy tudják előadni, ahogy betanulták. Minden új kérdésre elvesztik fejüket.

6. A tantárgyak, a történelem nem fogja meg a lelküket. Mikor az ország küzdelmeiről és szenvedéseiről beszélt nekik, senki szemében nem látott ragyogást és könnyeket, pedig „vérbeli románok voltak, nem kisebbségek“.

Ezek a tapasztalatok bírják Jorgát a törvény módosítására, melynek célja — amint mondja —: „lehetetlenné tenni a vizsgálat gépieségét, megkönnyíteni a természeti adottságok és az általános ismeretek alapján a kiválasztást“.

Ő maga javaslatának *lényeges módosításait* a következő pontokba foglalva adja elő:

a) a vizsgáló bizottság elnökeinek nagyobb hatáskört biztosít a törvény; a bizottsági tagok sorshúzás útján választatnak.

b) A tanulók egyéni hajlamai tiszteletben tartatnak, minthogy egyes tárgyakat tetszésük szerint választhatnak.

c) Kisebbségi tanulók részére könnyítést jelent, minthogy a román nyelven kívül bármely más tárgynál használhatják anyanyelvüket.

d) Megszünteti a vizsgálatra való jelentkezés korlátozását.

e) Kihagyja az előkészítő év szervezését, mely itt nincs helyén.

Az első pont alatt említett mindkét módosítás legalább is kétes értékű. Jorga magyarázata szerint a kérdező szaktanárok csak információkat adnak az osztályozásnál. A jegyet azonban egyedül az elnök határozza meg, aki egyetemi tanár.

Csodálkozva és hitetlenül állunk e rendelkezés előtt, melynek rációját sehogysem értjük. Nem azt, hogy az elnök egyetemi tanár, hanem azt, hogy a kérdező szaktanár csak információkat ad s kizárólag az elnök osztályoz. Rădulescu-Motru keresvén ennek az intézkedésnek a szülő okát, abban találja meg, hogy Jorga az osztályozás jogát egyedül magának akarta fenntartani. De minthogy belátta, hogy ennek valósi-

tása igen sok gyakorlati nehézséggel járt volna, azért ruházta azt kizárólag az elnökre. Nincs rá adatunk, hogy a júniusi elnökök e tekintetben hogy jártak el, de meg van minden okunk azt hinni, hogy felelősségük tudatában működő elnökök ezt a kizárólagos jogukat nem vették igénybe, hanem a kérdező szaktanárokkal egyetértően osztályoztak. Ezt lelkiismeretes emberek másképp nem is tehették. Ki venné magára a felelősséget, hogy a tanulónak a vizsgálat esélyeitől szorongó lelkiállapotában adott egy feleletére megfélebbezhetetlen ítéletet mondjon, amely döntően foly be további sorsára?

Helyesen mondja Rădulescu-Motru, hogy az elnöknek ez az auto-kráciája a régi politikai életnek és a rendőrállamnak egy fosszilis maradványa, melynek a pszichológiai ismereteken felépülő pedagógiai gyakorlatban nincs helye.

Ez a rendelkezés lehetetlenné teszi az újkori pedagógia által igazolt elvek alkalmazását. A bakkalaureátuson a tanuló vizsgáló és kérdező tanára a középiskolai tanár, aki a középiskola tanterve és módszere szerint kérdez, nem az egyetem követelményei alapján. Elvonni a középiskolai tanulót az osztályozásnál kérdezőjétől s az osztályozást az elnök hatáskörébe utalni, nem a pedagógiai tudomány által ajánlt eljárás. Kutatom e rendelkezés indító okát s nem találok mást, mint azt a gondolatot, hogy a multban talán visszaélések történhettek e joggal. Ez lehetséges. De néhány megtörtént esetből nem szabad következtetést vonni az egész karra, annál kevésbbé, mert ugyanolyan visszaélés az egyetemi tanároknál sem lehetetlen.

Bizalmatlanság is rejtőzhetik ez intézkedés mögött. Bizalmatlanság a középiskolai tanári karnak nemesak erkölcsi megbízhatósága, hanem tudományos felkészültsége iránt is.

S ha ez így van, akkor legalább is egy helytelen és ferde gondolat méhéből született. Abból a helytelen feltevésből, hogy „aki többet tud, a kevesebbet is tudja“. Ez igaz lehet a közigazgatásban, de a nevelés gyakorlatában minden fokozat csak a maga körében illetékes. Elemi iskolai tanító kitünő kérdező és nevelő a maga fokán kicsi gyermekek-nél, használhatatlan egyetemi fokon. Egyetemi tanár elsőrangú tudós és szakférfiú a maga állomásán és teljesen használhatatlan lehet kicsi gyermekek között. Ez az eset a középfokon is.

Mindent összevéve, ez az intézkedés — mondja Rădulescu-Motru — felbátorít az incompetencia kultuszára, amely sajnosan annyira el van terjedve országunkban.

Az új törvény másik módosító intézkedése: a vizsgáló bizottságoknak sorshúzás által való összeállítása. Amint a megokolásban olvassuk, ennek indító motívuma az volt, hogy ki lehessen küszöbölni a vizsgáló bizottságokba jelentkezők alkalmatlan tolongását. Tanulságos azonban meghallgatni, mit mond Jorga az eddigi bizottságokról. Ezeket — úgy mond — a véletlen alkotta össze olyan elemekből, melyek között nem volt semmi közös s így nem tudtak határozatot hozni azonos kritériumok szerint, zavarban voltak teendőik teljesítése közben. Teljesen külön felfogások vezették őket s az elnök beleelegyedése, ha nem volt tudományosan képzett, egyenesen vészes és kárhozatos volt.

Ezt az intézkedést méltán és teljes joggal támadták és kifogásolták a hozzászólók. Hiszen első tekintetre is látszik, hogy ellenmondás van a megokolás és a törvényjavaslat ez intézkedése között. A tapasztalt hibák és hiányok nem küszöbölhetők ki sorshúzás útján. Itt a véletlen szeszélye dönt. Jorga azt mondja a megokolásában: „a bakkalaureátus legnagyobb hiánya a növendékek teljes nemismerése“. Másfelől a vizsgáló bizottságot sorshúzás által állítja össze. Hogy egyeztetni össze e két ellentétes állítást egyfelől egymással, másfelől meg azzal az autokratikus intézkedéssel, hogy az osztályozást kizárólag az elnök végzi, aki a tanulót egyáltalában nem ismeri, csak azon a feleleten át, amelyet a drukkk kisajtott belőle? Nagyobb ellentétet a tapasztalat alapján leszűrt elvek és a törvény intézkedései között elképzelni sem lehet. Teljes joggal mutat rá ez ellenmondásra a felszólalásában Pamfil Şeicaru, aki azt mondja, hogy Jorga „a mi kulturális életünkben katasztrófális kivétel“, mert a saját személye arányaira csinál ruhát. Jorga erre az ellenvetésre csak azzal tud felelni, hogy „a motiválást csinálná, ha forradalmat csinálhatna; a javaslat az, amit csinálhat, mert nincs joga forradalmat csinálni“. A sorshúzást a hozzászólók közül csupán Manfred Reiffer helyesli s ő is csak abból az okból, mert így a bizottságokba zsidó tanárok is bekerülhetnek. Maga *J. Petrovici* tanár, volt közoktatási miniszter, a törvényjavaslat előadója is, érzi az elhangzott észrevételek és bírálatok helyességét, s csupán azt találja mellette felhozhatónak, hogy a régi rendszernél magasabb, mert ott a kiválasztást nem mindig tárgyilagos kritériumok és elvek határozzák meg. — Nos — kérdezhetjük — vajjon a sorshúzásnál érvényesülnek-e ezek a kritériumok és elvek?

A törvényjavaslat másik lényeges módosítása az, hogy a tanulók egyéni diszpozícióik irányára szerint egyes tárgyakat választhatnak. Ez az intézkedés elvileg csak helyeselhető, mert a modern pedagógia és pszichológia eredményein alapszik. Csupán akkor nem volna helyes, ha a gyakorlati végrehajtás módozatai olyan kibúvókat engednének a tanulóknak, amelyeket véletlen és esetleges okok nyújtanak, pl. egy tanárnak elnéző, enyhe osztályozása, vagy ellenkezőleg szigorúsága.

Itt azonban megint rá kell mutatnunk arra az ellentétre, amely az elvileg helyes intézkedés és a 7 osztályú *egységes* tantervű középiskola rendszere között fennáll. Ez a szerencsétlen koncepciójú középiskola logikailag mond ellene mindenféle szétágazásnak. S csodálni lehet, hogy Anohiescunak ezt az idétlen alkotását még életben tartják akkor, mikor a Maniu-kormány közoktatási minisztere, Costachescu, már megalkotta a bakkalaureátus ama kétfelé ágazó rendjét, amely tagadása az egységes középiskolának. Később majd látni fogjuk, hogy Jorga e helyzet vizsgálásának tarthatatlanságát belátva, középiskolai törvényjavaslatával levonta a következményeket.

Lényegesebb s bennünket legközelebről érdeklő része a törvénynek a kisebbségi tanulókra vonatkozó intézkedése. A kérdés felvetése, a bizottságokban való tárgyalása, a törvényjavaslat eredeti lényegének kiforgatása olyan viták közben, olyan szellemi légkörben történt, hogy

annak ismerése minden vonatkozásban tanulságos. Ezért ezzel kissé részletesebben fogunk foglalkozni.

A törvényjavaslat eredeti fogalmazásban így szólt: „Azok a tanulók, akik más tanításvizsgálatot is elvégeztek, mint a román nyelv, összes írásbeli és szóbeli vizsgálatukat a román nyelven kívül az illető liceum tanítványai is elvégezhetik.“ Ez a javaslat statuálta volna a régi magyar törvényt, melynek értelmében — kivéve a magyar nyelvet és irodalmat — a többi összes tárgyakból a liceum tanítási nyelvén tették le a tanulók az érettségi vizsgálatot. A jóindulat a javaslat szerzőjében megvolt. Sándor József szenátor a legnagyobb román magas szellemét látta benne. De a legnagyobb románban nem volt meg a meggyőződésnek és elhatározásnak az a szilárdsága, amely szükséges lett volna a javaslat eredeti intencióinak megvédelmezésére és valószínűsítésére.

Ebből az eredeti fogalmazásból a vita rendjén e lett: „Azok a tanulók, akik más tanításvizsgálatot is elvégeztek, mint a román nyelv, használhatják kiegészítőleg az írásbelin és szóbelin az illető liceum tanítási nyelvét is, hogy magukat jobban megértethessék. Ezt azonban csak azoknál a tárgyaknál tehetik, melyeket a liceumban az illető nyelven adnak elő. A román nyelv, román történelem, földrajz és alkotmánytanból csak román nyelven tehető le a vizsgálat.“

Kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a törvény e szövege a kisebbségeknek az Anghelescu bakkalaureátusi törvénye által biztosított jogát is elvette, mert az a gondolat van benne impliciter, hogy a bakkalaureátusi vizsgálat nyelve elvileg a román, mely mellett kiegészítőleg és csak bizonyos tárgyaknál használhatják az illető liceum előadási nyelvét is. Ezért mondotta a szenátusban J. Ghiulamila, hogy a törvényjavaslat az első közzétételkor általános elégedetlenséget keltett, de a módosítások után mindenkit kielégít. Ezért mondotta H. O. Roth, nem a bakkalaureátusi, hanem a középiskolai törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, „hogy a bakkalaureátusi törvény most valóban szigorúbb és rosszabb, mint Anghelescu és Costachescu régi törvényei“, mert „tanulóink a módosítás által elveszítették még jogukat is anyanyelvük feltétlen használatához bizonyos tárgyaknál.“ Ezért mondhatta Bethlen György gróf egy közbeszólás alakjában, hogy ez a törvény ránk nézve rosszabb az Anghelescuénál.

És majdnem hihetetlen, — s mégis megtörtént — hogy Gyárfás Elemér a szenátusban jelentette ki, hogy tartsuk meg inkább az Anghelescu-féle törvényt a Costachescu módosításában, mert az kedvezőbb ránk nézve a Jorga törvényénél. Ki hitte volna egy néhány évvel ezelőtt, hogy nemsokára el fog következni egy olyan idő, melyben az annyit támadott, oly sok nemzeti fájdalmat okozott Anghelescu-féle törvény változatlan megtartását nemzeti vívmányként fogjuk kívánni? Pedig, íme megtörtént az, ami lehetetlennek látszott eddig.

Sok tanulságot nyújt maga a vita és tárgyalás is.

Az első hozzászóló G. I. Brătianu. A bizottság által eszközölt módosítást homályosnak mondja, amelyet kétségkívül szabatosítani kell. A vizsgálat szervezése szociális és nemzeti szempontból volt szükséges. Nemzeti szempontból azért, mert a háború után a legalkalmasabb esz-

köz volt az ország összes lakosait a román kultúra és államnyelv tanulására szorítani. Az egyesülés utáni első években „átmeneti intézkedés”-nek megfelelt. Ma már 13 évvel 1918 után elfogadhatatlan, mert nem felel meg az egységes román állam fogalmának, melynek keretébe nem foglalhatunk be olyan rendszert, amely „föderatív államokba voló”. Nem kell átvennünk Ausztria-Magyarország hagyományait és koncepcióit. Nem kell a mi egységes sasunk helyébe egy több fejú hibrid sast helyoznunk.

Ez a liberális párt reformszárnyának a felfogása.

A néppárt álláspontját Al. Otetelesianu fejtette ki. Nem helyesli, hogy a kisebbségeknek megadják a jogot, hogy iskolájuk nyelvén feleljenek. Fejtegetése közben párbeszéd fejlődik ki közte és Jorga közt. Jorga közbeszól, hogy a vizsga románul lesz és csak ha a tanuló a maga nyelvén is meg akarja mutatni, hogy értette a kérdést, van joga ezt tenni. Otetelesianu azt válaszolja, hogy ez mégis jog. Jorga: Csak miután románul felelt. Semmi esetre sem menthető fel, hogy románul feleljen.

Otetelesianu erősíti, hogy az elnöknek joga van kisebbségi tanárokat behívni a bizottságba. Igen, — mondja Jorga — de nem szavazatról, nem osztályozásról van szó, hanem felvilágosításról, melyet a növendékekről és anyanyelvén adott felelete értékéről ad. Szerepe csak az, hogy a növendék asszisztense, segédje legyen, aki nem fejezte ki magát elég jól román nyelven.

Otetelesianut nem elégíti ki a kapott felvilágosítás. Tovább kérdez. Megtörténhetik, — mondja — hogy az elnök feleleteket hall olyan nyelven, melyet nem ért s aztán jegyet kell adnia rá. Hogy lehet ez?

Erre a minden esetre helytálló és jogos kérdésre Jorga azt felelte, hogy itt mindenképp előtt a németre gondolt, melyet a legtöbben értenek közülünk és a magyarra, melyet szintén sokan értenek az erdélyiek közül. „Minden esetben, mikor a tanuló a saját nyelvén beszél, minden pedagógus nagyon jól látja, hogy tudja-e, amit beszél, vagy olyan, aki be akarja csapni a tanárt. *Se simte.*”

Erre az erőtlén érvelésre Otetelesianu kivágta az utolsó érvét: Ez a törvényjavaslat ahhoz az anomáliához vezet, hogy az elnök vagy nem tudja, mit felelt a kisebbségi tanuló, vagy köteles lesz megtanulni a kisebbségi nyelvet, hogy a növendék színvonalára emelkedjék. Ezt a következtetést Jorga képtelenségnek mondta, mire Otetelesianu megengedi, hogy túlzás, de az érvelést helytállónak mondja. S ismétli álláspontját, hogy a kisebbségi tanuló részére ez nem jog, hanem engedmény, melyet akkor vehet igénybe, ha a bizottság megállapítja, hogy románul nem tudja kifejezni, amit tud. Mire Jorga azt feleli, hogy ez a törvényjavaslat célja is.

I. David képviselő azt fejtegeti, hogy a bakkalaureátusi vizsgálat szervezésének első idejében szükség volt tolmácsolás végett kisebbségi tanárookra, de ma már, mindenki tudja a román nyelvet, nem szolgálat a kisebbségeknek sem megengedni anyanyelvük használatát s mi meg nem mondhatunk le „egy előbbi törvényben szerzett jogról, amely jó gyümölcsöket termett.” Kisebbségi tanárok közreműködése egyéb okok

mellett azért sem üdvös, mert „a felekezeti liceumok nem nyújtanak teljes garanciát, hogy olyan bizottsági tagokat adjanak, akik ilyen vizsgálatoknak az illő komolyságot megadják.“

A parlamentben egyedül Pamfil Seicaru szólott bizonyos megértéssel a kisebbségi tanulók tehertöbbletéről, midőn azt mondotta, hogy „bizony igen nehéz volna, hogy egy kisebbségi tanuló, aki összes ismereteit anyanyelvén tanulta, kénytelen legyen azokat más nyelven előadni.“ De az előzményből érthetetlen következetességgel ő is azt követelteti, hogy rossz lenne nekik jogot adni, mert a román nyelv nem tudása miatt inferiorisak lennének.

Végül az előadó Petrovici fejezi ki a kormány ama törekvését, hogy közeledni akar a kisebbségi népek lelkéhez, hogy ők is közeledhessenek hozzánk s erre az szükséges, hogy ne érezzék magukat jogfosztottnak. Az engedély szerinte abban áll, hogy a kisebbségi tanuló előbb románul fejezi ki magát s ha látja a bizottság, hogy a felelet elégtelensége nem a nemtudásból, hanem a nyelv nehézségeiből származik, akkor kifejezheti magát saját nyelvén, hogy ne legyen hátrányosabb helyzetben. Mindezek után pedig állítja ő, az előadó, akinek nemcsak a tárgyalás alatt levő javaslatot kell alaposan ismernie, hanem az eddig érvényben levő törvényt is, „hogy a *törvényjavaslat kiterjeszti a kisebbségi tanulók ama privilégiumát*, hogy anyanyelvükön fejezhetik ki magukat, akkor, mikor a módosított törvényjavaslat elvileg kizárólag a román nyelvű vizsga álláspontján áll.

A helyzetnek ezt a nemismerését különben nemcsak Petrovicinál, hanem magánál Jorgánál is elég jellemzően meg kell állapítanunk, aki Gyárfás szenátusi beszédjének ama passzusánál, hogy a kisebbségi tanulókat eddig bizonyos tárgyakból anyanyelvükön kérdezték s ők anyanyelvükön feleltek, közbekiáltással azt jegyezte meg: Ebben Önnek nincs igaza. Engedje meg, hogy mosolyogjak ezen. S midőn dr. Pavel liberális képviselő közbeszólt, hogy ő maga is vizsgáztatott ilyen módon, a minisztert ebből a szomorúan jellemző és lehetetlen helyzetéből az elnök mentette ki, aki rászólt a képviselőre, hogy nincs szólásjoga, ne zavarja közbeszólásával a tárgyalást s így véget vetett a kérdés feszegetésének, amely nyíltan feltárta volna, hogy a miniszter nem ismeri azt a törvényt, amelynek javítására a magáét beterveztette.

A szenátusi tárgyaláson magyar részről röviden Sándor József, egy nagyon alapos és komoly tanulmányban Gyárfás Elemér szóltak a kérdéshez. Sándor József édességnek (un mic douceur) nevezi Jorga javaslatát, melyet a bizottságok keserűségre változtattak. Köszönetét fejezi ki neki, hogy a magyar „nép“-ről beszélt, amely szóért élesen támadta a Patria s kifejezte, hogy küzdeni fogunk az „ugató nacionalizmus“ ellen, amint Titu Maiorescu magát kifejezte.

Gyárfás komoly érvekkel támadta a fennálló középiskolai rendszert, az érettségi mai rendjét, s megállapította, hogy a képviselőház bizottsága által eszközölt módosítások a javaslatot az Anghelescu törvényénél is rosszabbá tették.

E beszédeket éppen csak megemlítettem, hogy részletesebben szolgálhassak azok fejtegetéseiről, akik román részről hozzászóltak.

Ezek között első maga Anghelescu. Előadta a maga iskolapolitikáját, fejtegette a maga bakkalaureátusi törvényét, melyet Costachescu módosított s azzal elrontotta. Köszöni Jorgának „azt a szép gesztust“, hogy a bizottság módosítását elfogadta. Mert aki 11 évig tanulta a román nyelvet, ne tudná magát románul kifejezni? Hát megengedhető ez? Gyárfás közbeveti: Hiszen Ön is megengedte. Mire Anghelescu: Ha látom, hogy a miniszter jobban csinált egy dolgot, miért ne fogadnám el? De ő is felveti az Otetelesianu kérdését: hogy osztályoz az elnök, ha nem ismeri a kisebbségi tanuló nyelvét?

T. Sauciu Săveanu a kisebbségeket illetően azt kívánja, maradjon minden úgy, ahogy utoljára volt. A könnyítés nem jó sem nekik, sem nekünk, mert „megváltoztat egy már megrögzött hagyományt“, t. i. hogy minden vizsgát az állam nyelvén kell tenni s a kisebbségekre nézve hátrány lesz, mert megnehezítik nekik az egyetemre való lépést.

N. Dănăilă előadó végig pillant a hozzászólásokon, megállapítja, hogy lényeges ellenvetés nem volt a törvényjavaslat ellen s három pontba foglalja össze jellemző vonásait: Egyik, hogy a vizsgálat csak általános ismereteket kíván s minden mellékes, csak az emlékezetet terhelő adatot mellőz. A második, hogy a bakkalaureátusi vizsgálat nem a közéniskola ellenőrzése, hanem felvételi, út-nyitás az egyetemre s épen ezért szükségképeni, hogy az elnökök egyetemi tanárok. A harmadik: könnyítés a kisebbségeknek, mert „azt óhajtjuk, hogy minél jobban közeledjünk lelkileg a kisebbségekhez“, hogy az együttműködés hovatovább hatékonyabb és hasznosabb legyen.

Utolsónak Jorga szólalt fel s kérdésünkre vonatkozólag ezeket mondotta: Képtelenség azt hinni, hogy közülünk valaki arra gondol, hogy Önöket elnemzetlenítse. Nekünk erre nincs szükségünk, mert az elnemzetlenített „olyan ember, aki elvesztette lelkét a nélkül, hogy mást kapott volna s nekünk lélek nélküli emberekre nincs szükségünk.“ Nekünk az egyetemen általános műveltségű, tájékozott eredeti szellemű ifjak kellenek, nem olyan „kitűnő“ ifjak, akik tudnak egy csomó dolgot, de ezen kívül semmit, akik elérték gondolkodásuk határáig, amelyet maguktól nem tudnak túllépni, mert tönkretették lelküket s kihasználták fizikai erőiket. A bakkalaureátus nyitott ajtó az egyetem felé. „S én azt óhajtom, hogy ez az egyetem legyen a kisebbségeknek is román egyetem. Mert a kisebbségi, aki mint gyakran történik, kimegy saját nemzete egyetemére, hogy tanulmányait folytassa, expatriálja, számúzi magát, áthágja családjá, szülőföldje iránti kötelességét, ahol annyi nemzedék élt előtte. Nagyon örülne, ha a bakkalaureátus megértetné a kisebbségekkel, hogy a mi egyetemeink még nemzetüknél is szorosabban kötik őket országukhoz. Igéri, hogy szaporítani fogja azokat a tanszékeket, melyek ezt a kapcsolatot még szorosabbá teszik... Így nem lesz oka senkinek Romániából futni, sem testével, mert ez az ország táplálni tud minden szorgalmas embert, sem lelkével, minthogy ez a lélek egyesít magában minden becsületesebbet és fenségesebbet a népekben — hangsúlyozom „a népekben“, — melyek ama nép vezetése alatt élnek, amely e földért legtöbbet vérezett és verejtékezett.“

Így folyt le a törvényjavaslat tárgyalása, előbb a szenátusban,

azután a képviselőházban; legérdemlegesebb mozanata a kisebbségi kérdés volt, melyből sajnálattal kellett meggyőződünk, hogy a lelkek ahe-lyett, hogy a kérdés megnyugtató és az ország kultúrája előhaladását szolgáló megoldása irányába terelődnének, mind jobban távolodnak attól. S mikor e kérdés vitatásáról van szó, még olyan kivételes személyiség is, mint Jorga, akit szinte a bálványimádás tiszteletével vettek körül, elveszti nimbuszát: elvetik, leszavazzák törvényjavaslatát, kifor-gatják lényegéből, kifejezett intencióinak épen ellenkezőjét szolgálóvá változtatják. És ő nem azonosítja magát törvényjavaslata sorsával, hanem szellemes ötletek és élcek között nézi, túri a fejlődés folyamatát. Visszapillantva a vita lefolyására, lehetetlen két megjegyzést nem tennünk.

Egyik vonatkozik ama régi „jogra“, melyet az Anghelescu törvénye az összes kisebbségek tiltakozása mellett statuál. Ime egy statuált „jog“, amelyet mi kisebbségek a legérzékenyebb jogfosztásnak érzünk, a román képviselők ellenben olyan kivívott és biztosított jognak, amelyet enged-ményekkel nem volna célszerű és helyes gyöngíteni.

A másik vonatkozik I. David képviselő amaz állítására, hogy kisebbségi felekezeti tanárok bebocsátása a vizsgáló bizottságba azért sem volna célszerű, mert ezek nem nyújtanak kellő biztosítékot a vizs-gálat kellő komolyságára. Nem tudjuk egész biztosan, hogyan értsük ezt az állítást? Vajjon a kisebbségi tanárok tudományos képzettsége vagy erkölcsi megbízhatósága forog-e itt szóban? Biztosíthatjuk I. David képviselő urat, hogy rosszakaratú megjegyzése legkevésbé épen a kisebbségi felekezeti tanárookra illik, akármelyik szempontból értette megjegyzését.

Hogy fejtegetésünk lehetőleg minden lényegesebb módosítást fel-öleljen, megemlítjük még a következőket:

A bizottsági tagok között lehetnek román felekezeti középiskolai tanárok is. Ez a régi törvénnyel szemben újítás. Gyárfás jogosan muta-tott rá, hogy ez az intézkedés alkotmányellenes és ellentétben áll a kul-tustörvényben kimondott vallásegyenlőséggel. Valaki közbeszólt, hogy azok állami tanárok. Gyárfás aztán megmagyarázta, hogy nem állami tanárok, hanem az állam csak segélyezi őket egy törvény alapján, me-lyet a Maniu-kormány alkotott. Ha tehát a bizottságba beengedik a román felekezeti tanárokat, akkor a jog- és vallásegyenlőségnél fogva be kell engedni a többi s így a kisebbségi felekezeti tanárokat is.

A kérdés nem keltett vitát, figyelmen kívül maradt.

A régi törvény meghatározta a vizsgálatra való jelentkezés maxi-mális számát. Az új törvény nem ismer ilyen korlátozást, amit Anghel-escu mint hiányt kifogásolt.

A vizsgálat tárgyai között ott vannak: filozófiai alapismeretek, amit csak helyeselni lehet; a választható tárgyak: egy idegen nyelv, a francia, német, angol vagy olasz; aztán: matematika, fizika-kémia vagy természetrajz.

Az írásbeli vizsgálat nem buktató hatályú. A tanuló csak akkor nem bocsáttatik szóbelire, ha írásbeli dolgozata mindkét tárgyból teljes készültségére mutat.

Az új törvény eltörli a számokkal és törtekkel való osztályozást. Az osztályozás minősítéssel történik. A fokozatok: kielégítő, jó, kiváló.

II. A középiskolai törvény.

A fedél elkészült. Most már meg kell építeni alája a házat, fel kell húzni a fedelet. Ezzel a feje tetejére állított logikával jött most Jorga a középiskolai törvényjavaslatával. A vitát bezáró beszédében tette azt a vallomást, hogy a törvényjavaslatokat, melyeket előterjeszt, rendszeren ő maga egyedül csinálja. Abból az általános tetszésből, mellyel találkozott és a bírálat rideg szava hiányából boldog meglepedéssel állapította meg, hogy ez nem párttörvény, melyet egyik rész előterjeszt, a másik megszavaz s a legyőzöttek majd megváltoztatnak, ha kormányra kerülnek. Ez tartós törvény, s örömmel állapítja meg, hogy derék munkát végzett, mert mindenkinek tetszik.

Megmagyarázza, miért jött e törvénnyel? Mert vannak a társadalomban olyan szükségek, melyeket azonnal ki kell elégíteni. Nem hibás senki azért, hogy e szükségletek eléálltak. De ha már itt vannak, meg kell oldani őket. Nekünk mivel és egész emberekre van szükségünk. Tanult emberünk sok van, de mivel kevés. A mivel ember túri a bírálatot eszméivel szemben, nem kiabál, nem viselkedik ellenségesen, mindig türelmes. Az egész ember? Minden helyzetben feltalálja magát, nem olyan, mint egy vagon a sínjén, amely ha nem mehet, kisiklik s szerencsétlenség történik. Olyan, aki bármi történjék, tudja, mit csináljon. Olyan, amilyen a román paraszt volt a háborúban. Ha ilyen embereink lettek volna, a háborúban veszteségeink nem lettek volna olyan nagyok. Olyan tanulók, akik lelkileg kapcsolódnak tanáraikhoz. A mai iskola nem csinál egyebet, mint hivatalnokokat képez s olyanokat küld az egyetemekre, akik a követelők, békétlen nyugtalanokdók számát szaporítják. A tantervek? Annyira túlterheltek, hogy kiszívják életerőit azoknak, akiknek mindenekelőtt egészségeseknek kell lenniök. A tanárok megfelelő könyvtárak és kulturális környezet nélkül nem tudják felfrissíteni ismereteiket, nem tudnak a tudomány haladásával lépést tartani, gépekké lesznek, egyszerű, lelketlen magyarázói a kézikönyveknek. Az ilyen oktatásnál jobb a semmilyen, mondja Jorga, mert ez megfosztja a középiskolát régi jó hírnevétől.

Nem teljesen új törvénnyel, hanem az érvényben levő néhány cikkelyének módosításával akarja ezt az oktatást az élet szükségéi, komoly reálitása felé irányítani.

Ezek a módosítások — ki kell emelnünk — nagyon lényegesek, úgy hogy az állandó közoktatási bizottság véleménye szerint *új középiskolai törvényről* van szó, amely sokkal jobban megfelel a román nép szükségének és a kor szellemének. A módosítások majdnem mind szerencsés újítások. Az érvényben levő középiskolai törvénytől a következő fontosabb pontokban tér el:

1. A középoktatás kétféle kategoriájú, egyik a másiktól külön szervezett iskolában történik.

2. A gimnáziumi egységes oktatás. Célja: teljes általános művel-

séget adni, külön a fiúknak és a leányoknak és esetleg helyi, vidéki szükségsekhez alkalmazottat.

3. A liceum szakoktatást ad a szellemi és természeti tudományok irányában.

4. Szelekció, kirostálás, a liceum számára.

5. A kézimunkaoktatásnak tantervszerűen kötelezővé tétele.

6. Az igazgatót a tanári kar választja s a miniszter nevezi ki hármas jelölés alapján. A miniszter liceumi igazgatót közvetlenül is nevezhet ki egyetemi rendkívüli tanárok közül.

7. Az igazgató a miniszter jóváhagyásával bizonyos módosításokat is tehet a tanterven.

8. Az évvégi vizsgálat eltörlése és osztályozás nem számokkal, hanem minősítéssel (prin calificative).

9. Minden tanár évenként 3 órát köteles adni egy helybeli, másik iskolánál.

A képviselőház bizottsága teljes mértékben helyesli a törvényjavaslatot abban a meggyőződésben, hogy a jelenlegi helyzettel szemben határozott javulást jelent.

A törvényhozó bizottság a módosítások helyeslése mellett különböző észrevételeket tesz. A törvényjavaslat nem intézkedik pl. különböző vizsgálatról olyan esetben, mikor egy tanuló szakot változtat. Vagy: egyetemi rendkívüli tanár igazgatóvá kinevezése ütközik az álláshalmozás törvényével s egyik vagy másik kötelessége elhanyagolására vezethet. Ha benmarad is a törvényben, azt okvetlenül ki kell fejezni, hogy ez csak egyetemi városokban történhetik. Aztán: a javaslat nem tartalmaz átmeneti intézkedéseket. Mi lesz a III. o. tanulókkal? Tisztázni kell az V—VII. o. tanulók helyzetét is mind a tanulmányi évek száma, mind az egyetemre bocsátás szempontjából.

Álljanak itt ezek után a törvény intézkedéseinek legfontosabb pontjai.

Az egységes hétéosztályos liceum helyett a jövő iskolai év elején megnyílik a nyolcosztályos és utolsó évében két ágra (szellemi és természeti tudományok) szétváló liceum első osztálya.

A középiskola két tagozatú: négyéves alsó tagozat, neve gimnázium. És négyéves felső tagozat, neve liceum. Az alsó tagozat feladata: általános műveltséget adni. A felső tagozaté: szakirányítást adni a tanulók hajlamainak megfelelően a három első évben. A negyedik évben két ágra válik a szellemi és természeti tudományok irányában. Az alsó tagozat tanterve egységes, de a lányok részére élethivatásuk szerint módosul. Fiúk és lányok részére közös, vagyis vegyes iskolák nem működhetnek.

Évvégi vizsgák nincsenek, csupán a gimnázium utolsó osztálya után. Akik ezt a vizsgát sikerrel kiállják, gimnáziumi abszolváló bizonyítványt kapnak. A gimnáziumba való beiratkozás felvételi vizsgálat alapján történik. A 7 osztályú elemi iskolát végzetek a gimnázium III. osztályába különbözőzeti vizsgálat alapján vétetnek fel. Akik a liceum utolsó osztályát végzik, liceumi abszolváló bizonyítványt kapnak, amely rövidebb idejű katonai szolgálatra és közhivatalra képesít.

A számokkal való osztályozás helyett e minősítések lesznek: elégtelen, elégséges, jó, jeles, kiváló.

A francia nyelven kívül az olasz, angol és német nyelvek közül egyiket szabadon választhatják az iskolák.

A gimnáziumban a heti órák száma nem lehet több 28-nál, a liceumban 30-nál. Az órák délelőttre úgy osztandók be, hogy a délután szabadon maradjon kézimunka tanítására.

Az igazgató az iskolai tanács meghallgatásával próbaképpen olyan új tantárgyakat vezethet be, melyeket a helyi körülmények és a tanulók szülőinek szociális helyzete javasolnak. De ezek nem okozhatnak többlet-órákat, hanem más korlátozással kell kiegyenlíteni s a miniszternek elfogadás végett jelenteni.

Minden tanár köteles évenként három órát adni egy helybeli másik intézetnél. Az igazgatót a miniszter nevezi ki az iskola azon három végleges rendes tanára közül, kiket a intézet rendes és nyugdíjas tanárai szavazatukkal ajánlanak. Egyetemi városokban liceumi igazgatókul közvetlenül a miniszter nevezhet ki egyetemi rendkívüli tanárokat.

Különböző fokú iskolák közötti együttműködés biztosítására iskolközi bizottság fog működni a legidősebb liceumi igazgató elnöklete alatt. Ennek hivatása: intézeteik közös érdekeiről tanácskozni és szolidaritást teremteni a különböző kategoriájú tanárok között.

Középiskolát megszüntetni csak törvénnyel lehet a középiskolai vezérinspektorok tanácsának javaslatára.

A törvénynek vannak még átmeneti intézkedései, sőt egészen új cikkelyei is, melyek az iskolamegszüntetések következtében állásnélkül maradó tanárok helyzetét szabályozzák. Egy cikkelye pedig kimondja, hogy a törvény alkalmazásának részleteit, a tantervet szabályzatok, dekrétumok és miniszteri határozatok fogják adni. Az új törvény fokenként lép életbe, 1931 szept. 1-től az első osztállal. Rólunk, kisebbségekről úgy intézkedik, hogy a törvény rendelkezései a magán- és felekezeti iskolákra is alkalmaztatnak, de csak a tanterv szervezése tekintetében. Minden más szempontból a magánoktatási törvény rendelkezései maradnak érvényben.

A törvény legfontosabb újítása a nyolcosztályos liceum visszaállítása és az utolsó osztályban a bifurkáció. Ezzel régi kívánságunk valósul. Mikor pár évvel ezelőtt Anghelescu középiskolai törvényét megcsinálta, minden erőnkől küzdöttünk a hibás felfogás ellen, de sikertelenül. Másutt a középiskola mindenütt nyolcéves, sőt Németországban kilenc. Csak nálunk volt hétéves. És másutt mindenütt differenciálódik a tanulmányok rendje, a tudományok rendszere és a tanulók szellemi adottsága szerint. Csak nálunk volt azonos a kívánalmak mértéke minden tanulóval szemben. Németországban, Ausztriában a tanulmányok rendje a legkülönbözőbb iskolatípusokat teremtette meg. A tanuló szabadon választhat közöttük egyéni diszpozíciói és hajlamai szerint. És Franciaországban is, melynek iskolai politikáját Anghelescu olyan hűen követte s melynek középiskolája mintája volt törvénye alkotásakor, a tanulmányok rendje az utolsó évben kétfelé válik, két csoportra oszlik.

Jorga nem a német, hanem a francia példát követte. Pedig jobban tette volna, ha a bifurkációt már a hetedik osztályban megkezdi.

A hétéves liceum szükségképen kevesebb és értéktelenebb készüllettel bocsátotta ki tanulóit, akik alatta maradtak más országok ifjainak. A külföldön bajok voltak a bakkalaureátusi diploma elfogadása körül. Ami hívatva lett volna az előkészület természetes hiányait ki-pótolni, az előkészítő év, nem volt megszervezve. A tervet a törvényhozó Angheliescu nem gondolta végig. S mikor az ifjak egy évfolyama kikerült és az egyetemre be akart iratkozni, az egyetemek készülletlenül álltak a kérdés előtt. Ahány egyetem, ahány fakultás, annyiféleképen kísérletezett a megoldással. Volt olyan, amelyik megtagadta a végrehajtást. Volt olyan fakultás, amely a kérdést úgy akarta végtelen leegyszerűsítéssel megoldani, hogy a tanulmányoknak addig három évre szabott rendjét négy évre terjesztette ki. Azzal sem voltak tisztában, hogy fakultások szerint mi legyen az előkészítő év tanulmányainak tárgya. Mikor aztán nagy későn megjelent e tárgyban egy rendelet, a világ annak a különös jelenségnek lehetett tanuja, hogy a rendelet közbeiktatott kérdőjelekkel írta elő az előkészítő év tantárgyait. Rendelkezni akart, de maga sem tudta, hogy jó-e, helyes-e, amit elrendelt. A kérdőjelek világosan mutatták.

Szinte forradalmi jellegű a kézimunkának tantervszerűen kötelezővé tétele. Nyugaton a pszichologiai pedagógia hívei és munkásai már régóta hirdetik, hogy a tanuló az eddigi tanító iskolában csupa szenvedőleges befogadó volt, alkotó, teremtő erői nem jutottak érvényesülésre, szelleme petyhüdt, elernyedtt, elerőtlenedett. Ellenszerűl az aktív, teremtő erők foglalkoztatására a kézimunka különböző fajait nemcsak ajánlták, hanem alkalmazták is. És a bolsevista Oroszország megtette azt a pedagógiai forradalmi lépést, hogy a tanulmányok középpontjává a műhelyi foglalkoztatást szervezte meg. Gondoljunk csak arra, hogy a tanulmányok rendszere szempontjából mennyi különböző tervről és programról olvastunk. Egyik a nemzeti nyelvet és irodalmat, Cholnoky a földrajzot, Schneller a történelmet, Petrovici a filozófiát ajánlta a tanulmányok tengelyéül. Most jó Jorga és kötelezővé teszi a kézimunkát. És utasításul adja: délelőtt elméleti tanítás, délután kézimunka.

Ennek olvastára az a gondolat tolakszik lelkünkbe: vajjon rendszeresen végiggondolta-e Jorga, hogy mi minden anyagi és szellemi előfeltétele van egy ilyen terv valósításának?

Vajjon megvannak-e a szükséges műhelyek, munkaeszközök és a foglalkoztatásra a kellő munkaerők? Vajjon megvan-e erre a dologra szükséges pénz? És kiadta-e azokat az utasításokat, melyek nélkül, ha minden egyéb megvolna is, az egész kezdeményezés csak cél- és tervszerűtlen tapogatózás lesz? Történt-e eddig valami Romániában a vezetők ilyen irányú kiképzésére? Egy gondolat felvetésétől megvalósításáig a rendszeres gondolkodás komoly munkájától jelzett hosszú út vezet. Ötleteket termelni, felvetni és megvalósítani — két különböző dolog.

Mindezek a megjegyzések azonban nem vonatkoznak magára a terv

érdemére, amelyet csak helyeselni tudunk. Hiszen e sorok írójának vezetése alatt már több mint 25 esztendővel ezelőtt szép sikerrel és eredménnyel folyt a kézimunka-tanítás. Igaz, hogy nem volt általánosan kötelező, csak fakultatív. De tanú rá a kikerült ifjagnak nagy serege, hogy buzgalommal és jókedvvel foglalkoztak a műhelyben. És az elért siker igazolása az a gyűjtemény, melyet alkotásaikból őriz az unitárius kollégium.

A hozzászólók különböző szempontokból méltatják a terv jelentőségét. G. Gr. Cantacuzino abban látja érdemét, hogy elveszi az iskola ridegségét s közelebb hozza azt a nép mindennapi életéhez, a környezethez. Petrovicinak nincs elég szava, hogy kellően tudná magasztalni a kézimunka kötelezővé tételét. A mellette szóló érveket nem lehet kimeríteni. Mégis hatását különösen három szempontból látja. Az első az, hogy eleget tesz a tanuló eddig kihasználatlanul maradt tehetségének, a teremtő, alkotó vágyának. A másik, hogy észrevéti, hogy az ábránd és valóság, a vágy és realitás között nagy a távolság. A harmadik: akik ez iskolán átmennek, másképp fogják nézni a kézimunkásokat, iparosokat. És viszont ezek is azokat. Ezek igényei, követeléseik állandóan növekednek, minek határait nem lehet belátni. Jó, ha az intellektuál egyszerűen majd azt mondhatja: amit én csinállok, azt te nem tudod; de amit te csinálsz, azt én tanultam s tudom.

Ujítás a törvénynek az az intézkedése is, hogy az igazgatót az intézet tanárai választják s a miniszter nevezi ki. Ezzel a tanári testületnek egy régi és sokszor hangoztatott kívánsága teljesült. Lehetetlen azonban a középiskolai tanári kar iránt való bizalmatlanságnak jelét nem látni abban, hogy liceumok igazgatóivá egyetemi rendkívüli tanárokat nevezhet ki a miniszter. Nem nyomhatjuk el e gondolatot különösen akkor, ha a miniszter ama megokolását olvassuk, hogy az egyetemi tanár „képes a tanulókat más módszerekbe bevezetni, nekik más távlatokat nyitni.“

Hát a liceumi igazgató erre nem képes?

A bizalmatlanságnak ugyanilyen jelével találkozunk abban az intézkedésben is, hogy a tanár „tudománya iránti érdeklődése ébrentartása végett“ köteles évenként három előadást tartani egy helybeli másik intézetnél. Nos, annak a tanárnak talán a közönség és egy más iskola tanulósa előtt kell előadásával igazolni azt, hogy érdemes a tanári katedrára. Rădulescu-Motru gúnyos szavakkal mutat rá annak a tanárnak kényes és ferde helyzetére. Kissé túloz, de érvelése alapjában helytálló.

De más tekintetben viszont nagy bizalommal van az igazgató iránt. Az iskolának valóságos főnöke. A végső döntés mindenben az ő joga. A növendékek osztályozása is végső fórumban rajta fordul. Az év elején az iskolai tanács meghallgatásával és a miniszter jóváhagyásával felvehet a tantervbe olyan új tantárgyat, melyet a helyi viszonyok s a szülők társadalmi helyzete ajánlanak. Ez intézkedések párhúzómsak az érettségi törvény ama rendelkezésével, amely a bizottsági elnöknek majdnem autokrata jogokat biztosít s melyet maga Anghelescu is kifogásolt. Igaza van annak a képviselőnek, aki azt mondotta, hogy

Jorga a maga „személyes törvényeit“ a maga rendkívüli személyiségére szabta, amely a mi viszonyaink között egyenesen katasztrófális is lehet.

E megjegyzéseink ellenére is helyeseljük elvileg ezt az intézkedést, amely bizonyos mértékig hajlékonyá és rugalmassá teszi a rendszer merev kereteit s lehetővé teszi, hogy az iskola a maga rendjével közeledjék az élet való szükségéi s a tanulók egyéni hajlamai és adottságai felé.

De fel kellett tárnunk, hogy ugyanazon törvény némely intézkedései túlságos bizalmat, más rendelkezései pedig megokolatlan bizalmatlanságot tartalmaznak. A szellemes és ötletes embernek nem tulajdonsága a módszeres, nyomon járó gondolkodás és következetesség. Ez a tétel Jorgánál is igazolódik.

A törvény a tantárgyak rendje és szervezése szempontjából kötelező a kisebbségekre is. Különbözik a vita alatt kisebbségi szempontból egyedül H. O. Roth szólott hozzá, aki az alkalmat — habár közbeszólásoktól zavarva — felhasználta arra is, hogy kifejtse bírálatát a baklaureátusi intézménnyel szemben. Két olyan kérdést intézett a miniszterhez, melyek minket is közelről érdekelnek s melyekre Jorga azonnal válaszolt. Az egyik kérdése ez volt: a törvénynek az az intézkedése, hogy egyes iskolák nem működhetnek, vonatkozik-e a felekezeti iskolákra is? Jorga e kérdésre azt felelte, hogy bevette a törvényjavaslatba az igazgató ama jogát, hogy módosíthat a tanterven s már ebből következik, hogy nagyon széleskörű szabadságot kíván biztosítani a kisebbségi iskoláknak. A törvény rugalmas, nem akadályozza a szabad mozgást s így azt kihasználhatják a kisebbségek.

Roth megköszöni e nyilatkozatot s kifejezi reményét, hogy a miniszteri szervek is ilyen szellemben fogják alkalmazni a törvényt. Erre Jorga így felel: Aki nem alkalmazkodik, kidobjuk. Mire Petrovici ezt a megjegyzést teszi: Hogy ezeket aztán mások visszahozzák, mint mártirokat.

Roth másik megjegyzése az egyes tantárgyakban az órák számára vonatkozott. Ők tudniillik eddig *nagyobb terjedelemben tanították az anyanyelvet és vallást*. Azt hiszi, hogy nemcsak a kisebbségek érdekében van, hanem általános érdek is, hogy e két irányban intenzívebb oktatást adjunk, mint aminőt a törvény előír.

Jorga azt válaszolja: Teljesen azonos a feleletem. Nekem nincs gyógyszer-táram mindenki számára. Én megengedem, hogy mindenki gondolja egészségét ama feltételeknek megfelelően, amelyek között él.

Mindkét nyilatkozat becsületére válik Jorga előkelő, szabadelvű szellemének. De az elvi kijelentések és a valóság között sokszor nagy a távolság. S nekünk annyiszor volt már alkalmunk ezt tapasztalni és csalódn!

Mindent egybefoglalva ezt a törvényt szerencsés és sikerült alkotásnak tartjuk. De a törvény csak keret. Tartalommal a végrehajtás rendjén az élet tölti meg. Sok függ a tantervtől, amely egyelőre még nincs kész és végrehajtási utasítástól, melyek hívatva lesznek a keret-törvényt kitölteni.

III. A közoktatásügyi minisztérium átszervezése.

Jorga a közoktatási minisztérium szervezetét nem találta olyannak, amely az ő lendületes munkáhozfogásának s egyéni akarata érvényesítésének és gondolatai megvalósításának alkalmas eszköze lehetett volna. Beterjesztett tehát egy 18 §-ból álló törvényjavaslatot, mely a minisztérium szervezetét és működésének módját módosítja.

E javaslat szerint a minisztériumot a miniszter vezeti, akit államtitkárok (secretari generali) és a következő szervek segítenek:

a volt miniszterek tanácskozó tanácsa, közoktatási vezértanács (consiliul general al instructiunii), állandó tanács, a tantestület tagjai szakkategoriáinak képviselője és oktatási tanácsosok.

A miniszter jogköre a minisztérium vezetése s „kizárólagos joga határozni és dönteni az összes kérdésekben“. A consiliul consultativ a volt közoktatási miniszterekből alakul s 3 hónaponként tart ülést. A közoktatási vezértanács 30 tagból áll, kiket tanítókból és középiskolai tanárokból egyenlő számban választanak az illető testületek. Az egyetemek és szakiskolák egy kiküldötttel képviseltetik magukat, kinek nincs szavazati joga. E tanács feladata: megállapítani az oktatás gyakorlati eredményeit és miniszternek javaslatokat tenni (a da sugestii). Évenként egyszer ül össze szeptemberben. Az állandó bizottság a vezértanács 5 delegált tagjából áll, kiket 3 évre királyi dekrétum erősít meg. Feladata: javaslatokat és megjegyzéseket előterjeszteni iskolai törvények, szabályzatok, tantervek tekintetében s a tantestület didaktikai kívánóságát kifejezni.

A tantestület tagjai szakkategoriáinak képviselője (reprezentanța categoriilor profesionale a membrilor corpului didactic) az összes oktatási fokok egy-egy kiküldöttjéből alakul. Havonként ül össze a minisztériumokban s teendője a tantestület kívánásait előterjeszteni.

Az oktatási igazgatóságok vezetői tanácsos címet viselnek. Ellenőrző szervek: a középiskolánál az inspektorok, az elemi iskolánál a revizorok. Az inspektorok kétfélék: științifici és de disciplină. Amazokat egyetemi tanárok közül küldi ki a miniszter, ezeket középiskolai tanárok közül az állandó tanács ajánlatára véglegesen 5 évi szolgálat után.

A revizorokat a középiskolai tantestület ama tagjai közül, kiknek licenájuk van a szellemi és természettudományi fakultáson s pedagógiai tanulmányokat végeztek. Két megyébe egy küldetik ki s minden megyébe egy szubrevizor. Utóbbiakat a tanítók közül az egyetem pedagógiai tanáraiból alkotott bizottság előtt concurs alapján.

A tanító- és tanítónőképzők átmennek a középiskolai igazgatóság hatásköre alá az elemi oktatási igazgatóság ellenőrzése alá. A különböző avizok és ajánlatok, melyeket a törvények kívánnak a kinevezések, kirendelések, áthelyezések és véglegesítések ügyében, a miniszterre nézve nem kötelezők.

A minisztérium neve: Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor így változik: *Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor*.

Ennek a javaslatnak — amint már az eddigiekből észrevehető — alapul szolgáló célgondolata ez: kizáróan a miniszternek adni a jogot

a kérdések megoldására, minthogy a miniszter egyedül viseli a felelőséget. Ennek következtében megszüntet mindenféle jogot, mellyel eddig egyes miniszteriumi szervek bírtak s az úgynevezett „aviz conform“-ok alapján gyakoroltak. Némely szervek e törvény folytán ezután csak tanácsadó tanácsok lesznek. Ez magyarázza meg, hogy a különböző igazgatók ezután a tanácsosi címet viselik anélkül, hogy szerzett jogaikat a hivatali hierarchiában elveszítenék.

Jorga a megokolásban erősen hangsúlyozza, hogy a felelős miniszter tevékenysége sokszor illuzórius, mert a miniszteri szervek egyik a másiktól függetlenül dolgoznak. Ennek oka az, hogy az eddigi törvény sokszor alantasszervek hatáskörébe utalja egyes fontos kérdések megoldását, amelyekről természetesen a jó és egységes kormányzás érdekében egyedül a miniszternek kellene határoznia. A különböző szervek szoros kapcsolat nélkül dolgoznak és függetlenül a miniszter irányításától és ellenőrzésétől, aki a különböző tanácsok úgynevezett aviz conform-jához van kötve.

A törvényjavaslatnak három lényeges újítása van. Ezek: a volt miniszterek tanácsa, tanulmányi inspektorok (insp. științifici) kiküldése egyetemi tanárok közül és az összes fokú tantestületek egyesületének tanácsa, amely sérelmeit és kívánságait adja elé s így a tantestület hivatalos és állandó belépést nyer a minisztériumba.

A törvényhozó tanács a javaslatra azt a megjegyzést teszi, hogy a felelősség alkotmány szerinti elvét kiemeli ugyan, de másfelől távolodik a törvényhozás amaz általános irányától és törekvésétől, hogy a minisztériumok szervezetét egységesíteni akarja. Távolodik azzal is, hogy az igazgatók nevét a tanácsos címmel cserélik ki és vezérigazgatóságokat (dir. general) teremt, holott ilyenek csak azok, melyeknek külön tárcájuk van. A szakegyesületek képviselője tekintetében az a véleménye, hogy elég volna kötelezni a minisztert, hogy a költségvetés összeállításánál hallgassa meg ezt.

Az állandó közoktatási bizottság nem osztozik a törvényhozó bizottság emez aggodalmában. Nem pedig azért, mert — amint mondja — a törvényjavaslat a minisztériumnak csak mozgását érinti, alkatát nem. Új nevek alatt ugyan, de alapjában azonosak más minisztériumok szerveivel.

A volt miniszterek tanácsának hivatása, hogy a közoktatásügy vezetésében, ha hagyományt nem is, de legalább bizonyos folytonosságot biztosítson. Ezt az újítást a legkülönbözőbb, sőt legellentétebb észrevételekkel illették. Némelyek tiltakoztak ellene, mások mosolyogtak rajta. Mire jó ez a tanács? Hiszen a volt miniszterek gyakran ellentétes felfogásúak? Hogy dolgozhatnak együtt? D. V. Ţoni képviselő e felfogással szemben arra mutat rá, hogy Jorga mellett Anghelescu és Costachescu együttműködtek s a gondolkodás és érzés egységének szép és felemelő látványával a hazafiságból és politikai erkölcsből leckét adtak mindenkinek. P. Ghiatǎ szintén szerencsés eszmének tartja a tanácsot. Gr. L. Trancu-Jasi meg egyenesen üdvözli ezt a szerencsés gondolatot s előadja, hogy ez a munkaügyi minisztériumban már 1920 óta megvolt. De jött Hatjegan Emil s megszüntette. Utána meg Cantacuzino

megint visszaállította. A legjobb rendszernek tartja, hogy a törvények és rendeletek ne változzanak pillanatról pillanatra s a miniszterek egymást ellenőrizhessék. E nézetekkel teljesen ellentétes Rădulescu-Motru felfogása, aki „teljesen eredeti alkotásnak“ mondja, melynek a világon sehol párja nincs, vicces dolognak, tréfának. Angheliescu és Jorga együttműködésére és ölelkezésére klasszikus példát nyújtott a bakkalaureátusi törvény tárgyalása, mikor Angheliescu hatására Jorga javaslatát eredeti intencióiból kiforgatták s épen ellenkezőjére változtatták. Mikor Jorga szeretetreméltó engedékenységgel jelentette ki, hogy eláll eredeti felfogásától, mert az idők teljessége még nem jött el az ő eszméi befogadására. De azt már nehezen tudjuk elképzelni, hogy ilyen őszinte és meglepő egyetértés és együttműködés váljon lehetővé Jorga és Costachescu között pl. az egyetemek autonómiája kérdésében.

Másik újítás a tanulmányi inspektorok szervezése. Eddig csak olyanok voltak, akik az iskolai adminisztráció ügykezelését vizsgálták felül és ellenőrizték. Ez inspektorok egyetemi tanárok lesznek, kiknek nagyobb a tekintélyük s kiket adminisztratív teendőik nem akadályoznak meg abban, hogy a tudomány haladásával lépést tartsanak. Ugyanez áll — mondja Jorga — azokról a liceumi tanárokról, akik az elemi iskolákat vizsgálják felül, a jelenlegi revizorok helyett, akiket politikai érdek alapján neveztek ki. Ez intézkedéssel az a célja, hogy az iskola ne penészedjék meg régi gyakorlatában és elévült igazságok ismétlésében.

A vizsgálat és ellenőrzés távolról sem felelt meg hivatásának. Alkalmazásuknál egyetlen szempont, a politikai álláspont, volt a mértékadó. Őni mondja, hogy voltak közöttük értékes elemek is, de elenyésző csekély számban. Ez sok keserűséget okozott a tanítóóság lelkében. Kérték a versenyvizsgálat bevezetését. Most megcsinálta Jorga.

De a tanítóóság még mindig sérelemnek érzi, hogy a revizortól akadémiai fokot és végzettséget kíván Arra hivatkoztak, hogy Haretnek sok értékes munkatársa volt a tanítóóság köréből. Glöckel osztrák közoktatási miniszter tanító volt. Jorga a kíváncsún azt feleli: elve az volt, hogy mindenkit olyan vizsgáljon felül, akinek valódi tekintélye van, tehát olyan, aki magasabb rangfokban van, mint ő. Ha a tanító a sub-revizorságnál többet akar, nyitva az út előtte: menjen az egyetemre, ő megkönnyíti neki az útját. Sőt azt szeretné, hogy minden érdemes tanító lehessen középiskolai tanár s minden középiskolai tanár érdemei alapján egyetemi tanár. Rámutat az elnökre, D. Pompeiu tanárra, „aki európai (!) híré s mint institutor kezdte“.

Ime itt is találkozunk Jorgának ama felfogásával, melyet a bakkalaureátusi törvénytől láttunk s kellően értékeltünk. De azt nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül, hogy felfogása szerint annak van nagyobb tekintélye, aki magasabb rangban van. Felületes szemlélet, melynek a dolog igazi lényegéhez semmi köze. A tekintélyt nem a rang adja, hanem a belső érték.

A tantestületek egyesületének képviselője — amint Őni mondja — Jorgának volósággal „forradalmi“ lépése. A tanító és tanári kar állandóan kérte, sürgette a sajtóban, kongresszusokon, hogy állandó kapcsolat és együttműködés legyen közte és a minisztérium között. Ha ez a

kapcsolat meg lett volna, nem történhetett volna meg, hogy iskolai reformok mindjárt az életbeléptetés második napján alkalmazhatatlanoknak bizonyultak s a kölcsönös bizalomnak egy üdvös légköre teremtődött volna meg. Jorga most a tantestületeknek ezt a legnagyobb kérését* honorálta, a képviselőket bevezette a minisztérium tanácskozó szervei közé. Ettől azt várják és remélik, hogy a bizalmatlanság, sőt ellenségeskedés a tantestület és minisztérium között megszűnik, s a rend, a béke és a munka szelleme vonul be az iskolába.

Nem ilyen optimista színben látja Rădulescu-Motru az intézkedés hatását. A képviselőket tagjait választják, mondja ő, még pedig az illető kategóriák szóvivői közül. Ezek rendszerint hangosak, vakmerőek, követelőzők a maguk s választóik nevében is. Választásoknál politikai befolyások, jelszavak és pártok érvényesülnek. A mai szóvivő holnap képviselő lehet. A szenvedélyek felszabadulnak, új programokat hirdetnek, sérelmeiket erősen és követelőően fogják hangsúlyozni. Mit fog csinálni a miniszter a maga teljes hatalmával e sürgető, követelőző képviselővel szemben? Hogy fogja érvényesíteni az új törvény központi gondolatát?

Rădulescu-Motru a különböző tanácsok (cons. consultativ, cons. general de instructie, cons. permanent) gondolatával sincs megbékülve. E tanácsok feladata: gondolatokat sugalmazni a miniszternek. Hát ezért a kegyért, hogy javaslatokat tehetnek, fel kell zavarni az egész világot választásokkal? Nincsenek olyan didaktikai szervek, melyektől a miniszter gondolatokat kaphat? És ha a miniszter ezeket az eszméket mindig meghallgatná, elfogadná és valósítaná, nem volna semmi ellenvetése. A tantestület zavarása és felforgatása nem volna sikertelen. De hát akkor hol van a miniszter teljes hatalma?

Kifogásolták azt is, hogy meggyékné nem elég az ellenőrzésre egy subrevizor. De Jorga kijelentette, hogy ennek oka a pénzügyi helyzet sivársága s a dolgon mindjárt lehet és fog segíteni, mihelyt a költségek megengednek. Belenyugodtak annál könnyebben, mert Jorga egyetlen elemi iskolát sem szüntetett meg, dacára annak, hogy a múlt évben egyik minisztériumi magas hivatalnok azt „a roppant nagy hiba és tévedésnek“ minősített kijelentést tette, hogy az országban legalább 14000 tanító felesleges. Ezzel a felfogással szembeállítják azt, hogy „a kisebbségek roppant erőfeszítéseket tesznek, hogy utolsó gyermekük is iskolába járjon.“

Jorga a vitát bezáró beszédjében fejtegette az okokat, melyek javaslata benvívására birták. Egyik az, hogy a felelős miniszter lépjen jogaiba. Ez nem azt jelenti, hogy a miniszter ne kérjen és ne kapjon tanácsot. Csak azt, hogy aki felelős, az határozzon.

Ezelőtt úgy volt, hogy a miniszter tényleg nem kérdett senkit, vagy elhújt a különböző bürokrata szervek mögé, s ha kérdőre vonták, megszökött a felelősség elől. Arra az ellenvetésre pedig, hogy e törvény alapján a miniszter épen azokat a politikai célokat fogja szolgálni, melyeket a törvény lehetetlenné akar tenni, így felelt: „Épen mert a miniszternek ez az igazi és nagy felelősség adatik, nem fognak betolakodni, mint eddig, olyan emberek, akik nem tudnak elhelyezkedni más

minisztériumokban, és csak azért helyeztetnek oda, mert professzorok; hanem mindenki számot vet magával, hogy vállalhatja-e ezt a nagy felelősséget s hajlandó-e valóban őszinte lenni mindama iskolai kategóriák iránt, melyeket meg kell kérdeznie. A miniszterből felelős embert csinálni a szó igazi értelmében annyi, mint felemelni az ő állását s kiválogatni az embereket, akik a közoktatási minisztériumba jönnek, első ízben valóban komolyan.“

A tárgyalásnak egyetlen mozzanata volt, amely kizáróan a kisebbségekre vonatkozik. Laár Ferenc megkérdezte a minisztertől, hogy a javaslat 14. §-a, amely az iskolák háza vagyonának kezelését, ellenőrzését, alapokat stb. szabályozza, vonatkozik-e a magán- és felekezeti iskolákra is? Jorga e kérdésre így felelt:

„Biztosítom, hogy nemcsak hogy nincs a törvényjavaslatban az a szándék, hogy érintse a magán- és felekezeti jellegű alapítványokat, hanem, ha akarnám is tenni, nincs jogom rá. Soha semmiféle bírói forum nem ismerheti el a Casa Școalelornek azt a jogát, hogy oda ártsa be magát, ahol nincs a román államnak tett iskolai jellegű adomány. Ez visszaélés volna s olyan bitorlás, melyet minden bírói forum visszaütasítana.“

Laár Ferencel együtt megnyugvással és köszönettel vesszük tudomásul a feleletet.

IV. Az egyetemek autonomiája.

Jorga eredeti törvényjavaslatának címe: *Törvényjavaslat a főiskolai oktatás szervezésére*. Ebből a bizottság tárgyalása után ez lett: *Törvényjavaslat az egyetemi autonomiára*. Olyanformán történt ezzel is, mint a bakkalaureátusi törvénnyel: a bizottság tárgyalása után megváltozott a javaslatnak nemcsak a címe, hanem a kisebbségekre vonatkozó igen lényeges intézkedésében tartalma is.

Miért jött Jorga ezzel a törvényjavaslattal? Maga mondja a parlamenti tárgyalást bezáró beszédjében, hogy az egyetemek szakadatlanul kérték ennek a törvénynek megalkotását, s az a nézete, hogy nincs joga az egyetemek akarata elé állani és megakadályozni. Jorga nem mondja, de később látni fogjuk, hogy volt neki még egy másik oka is. Ez pedig az, hogy a Maniu-kormány közoktatási miniszterének szintén volt egy igen alapos, széleskörű tanulmányokra fektetett törvényjavaslata a főiskolai oktatásról, melyet a bizottság s a szenátus le is tárgyalt, de a kormány bukása miatt nem juthatott törvényerőre. Ennek a javaslatnak azonban az alapvető, központi gondolata szögesen ellentétes a Jorga felfogásával.

A törvényjavaslat rövid, mindössze 10 cikkelyből áll, sőt a módosítások után csak 9-ből. Az elfogadott törvény tartalma a következő: Az 1. cikkely felsorolja a főiskolákat, köztük a bukaresti, jașii, kolozsvári színész- és zeneakadémiákat és testnevelési főiskolát, s kijelenti, hogy ezek jogi személyiséggel bíró állami intézetek. A 2. cikkely szerint: „a főiskolai oktatás abszolút autonom, mind a tanulmányok szervezése és a vezetés, mind a pénzügyi gazdálkodás (gestiunea financiara) tekintetében.“

A rektort 5 évre választják a rendes tanárok közül, a dékánokat 3 évre.

Az egyetlen szerv, melynek hivatása a tanárok felett ellenőrzést gyakorolni, a rektor, segítve a szenátustól.

A közoktatási miniszter évenként két egyenlő részletben kiutalja az egyetem fenntartására és fizetésekre szükséges összeget.

A tanárok, a tudományos segédszemélyzet alkalmazása egy törvény alapján történik, melynek javaslatát az összes egyetemek egyesített szenátusai és a főiskolák tanácsai készítik el.

A tanulókat a bakkalaureátusi diploma alapján veszik fel, de egy év után végleges helyzetet nyernek alkalmasságuk megállapítása következtében (în urma constatării aptitudinilor universitare).

A diákokthoz az illető megyék gondjaira bíztnak, melyek azokat az egyetemek rektoraival igazgatják. A megyei ösztöndíjakat a helybeli középiskolai igazgatókból alakult helyi bizottság adja. Az ösztöndíjasok „a román állam ösztöndíjasa” címét viselik.

Az egyetemi tanfolyam tartama nem lehet kevesebb 3 évnél a bevezető éven felül (în afară de anul de îndrumare).

Ismételjük, hogy ez a törvény nem az, melyet javaslat formájában Jorga benyújtott. A javaslat vezető gondolatait a törvényhozó tanács a következő pontokba foglalva emeli ki:

- a) A főiskolai oktatás abszolút autonómiája.
- b) Államvizsgálat bevezetése a jogi és filozófiai fakultásoknál azok részére, akik állami hivatalt akarnak kapni.
- c) A tanárok és az adminisztratív személyzet alkalmazása nem törvény, hanem egy szabályzat alapján történik, melyet az egyetemek tanáraiból és delegátusaiból álló bizottság alkot meg.
- d) Előkészítő vagy próbaév (an preparator sau de încercare) bevezetése.

e) Engedély a kisebbségeknek, hogy főiskolákat alapíthassanak.

A törvényhozó tanács két rendbeli megjegyzéssel terjeszti be a javaslatot: elvi, egyetemes és technikai-jogi természetűekkel.

Elvi megjegyzései: a javaslat címe nem felel meg tartalmának, mert a főiskolai oktatás szervezéséről szól s mégis inkább az egyetem autonómiájával foglalkozik. Aztán: nem old meg egy csomó idetartozó kérdést. Ilyenek: az egyetem jogi személyisége, az eljárás mikéntje tanzsékek létesítésénél és megszüntetésénél, hogy t. i. az törvény útján történik-e, vagy az egyetem hatáskörében, mely utóbbi eset az autonomia következménye volna. Nem szól a tanárok és tanulók fegyelmezéséről. Midezek a kérdések törvénybe, nem rendeletbe való lényeges problémák.

Technikai-jogi természetű észrevételei ezek: A törvényjavaslat csak a közoktatási minisztérium hatásköre alá tartozó főiskolákról szól. Aztán: az abszolút autonómiát összhangba kell hozni és egyeztetni az állam felügyeleti és ellenőrzési jogával. Pénzügyi autonomia csak a számvevőségi törvény határai között adható, tehát szintén állami ellenőrzés feltétele mellett. Ha az állam jogait csak szabályzat állapítaná meg, az azt jelentené, hogy az egyetem állapítaná meg az állam jogait,

nem megfordítva az állam az egyeteméit. Ha a miniszternek nincs joga az egyetem felett, ki a felelős a kormánynak és a parlamentnek az oktatás menetéről?

A tanárok alkalmazásának módját szabályzat állapítja meg. De az alkalmazás lényeges és első feltételeit törvénynek kell megállapítania. Az alkotmány szerint a törvényhozási hatáskör nem bízható rá a végrehajtó hatalomra. Emez alkothat szabályokat, de ez a jog nem terjedhet ki annyira, hogy a törvényt helyettesítse. Ennélfogva törvénynek kell megállapítania a tanárok alkalmazásának, a tanszékek létesítésének és megszüntetésének általános feltételeit. Az egyetemnek nem lehet meg a joga, hogy tanszékeket létesítsen, mert a tanár is hivatalnok s hivatalok az alkotmány szerint csak törvénnyel létesíthetők.

Ezek a mindenesetre súlyos és helytálló észrevételek indították arra a bizottságot, hogy a javaslat elhamarkodott, kellően meg nem fontolt intézkedéseit módosították s a tartalomnak megfelelően címét is megváltoztatták.

A törvényjavaslatot az egyetemek roppant lelkesedéssel fogadták. Természetes is. Régen várták, sokszor sürgették. Az előadó szerint ez a törvényjavaslat az egyetemeknek megérdemelt megtisztelése.

A törvény alap gondolatát már a cím kifejezi. Sem a szenátusban, sem a parlamentben nem volt beható vita. Ami volt, az az autonomia jelzője: az *abszolút* szó miatt volt. Nem is lehet egy könnyen megérteni, hogy az abszolút autonomiával felruházott egyetem hogy fog beleilleszkedni, mint az állami életnek egy szerve, az államszervezet egységes gépezetébe. Hiszen az abszolút szó fogalmilag kizár minden viszonyosságot, minden mell- vagy alárendelést. S akkor pedig az egyetem az „állam az államban“ helyzetébe kerül, ami nyilvánvaló képtelenség.

N. Dănilă szenátusi előadó megengedhetetlennek tartja, hogy az egyetem, ez a legmagasabb intézmény, ne legyen szabad az oktatás szervezésében és igazgatásában. Hiszen az egyetem adja a tudományt, előkészíti minden irányban és minden állami hivatalra az embereket. Csak magát az oktatást ne tudná egyedül szervezni és igazgatni? Képtelenség, épen olyan, mintha törvény mondaná ki, hogy a semmitűszék ítéleteit miniszteri hivatalnokok bírálják felül.

De Dănilă a pénzügyi autonomiáról nem ejt szót, arra nem terjed ki.

A parlament előadója, Petrovici, már egy kissé meggondoltabb az autonomia követelésében. Szerinte az autonomia a gondolkodás, szervezés és vezetés szabadságát jelenti, de azt is hozzáteszi: a törvények keretei között. Az egyetemek nem kívánják, — úgymond — hogy mentesek legyenek az ellenőrzéstől, csak azt, hogy bürokrata intézkedések ne akadályozzák őket. Ma egy egyetemi intézet igazgatója idejének felét formalitásokra vesztegeti el. A pénzügyi szabadság lényeges feltétele az egyetem hivatása betöltésének, de itt is hozzáteszi: „a leghigorúbb finánciális ellenőrzés mellett.“

Az egyetemi oktatás menetéért egyedül a rektor felelős. E felelőség szervezése Petrovici szerint a legjobb kezessége az egyetemi autonomia hatékonyságának. A törvény szándéka: kivenni a főiskolai okta-

tást a bürokratizmus régi formái és nyügei s idegen kultúra hatásai alól.

Otetelesianu volt az egyetlen hozzászóló a néppárt részéről a hivatalos szónokokon kívül, aki jól átgondolt beszédben tárja fel a javaslat gyöngéit, ellenmondásait. Nincs ellene az autonomiának, de az abszolút jelzöt egy egész csomó ok miatt visszautasítja. Helyesli, hogy a tanárokat az illető fakultás ajánlja. Az 1912. évi törvény szerint a miniszter az egyetem ajánlatát megokolás után elutasíthatja. Motiválni valamit nagyon könnyű. Ne legyen meg ez a joga a tudományos és didaktikai alkalmassága szempontjából. De fenn kívánja tartani annak fellépése és polgári magatartása tekintetében. Hogy jó polgár-e, tiszteli-e a román állam eszméjét, vagy annak érdekei ellen küzd, azt a végrehajtó hatalom jobban tudhatja, mint bárki más. Megengedhető-e, — kérdi Otetelesianu — olyan autonomia, hogy mikor egy egyetem az országgal szemben ellenséges érzelmű egyént ajánl, a miniszternek ne legyen joga tiltakozni kinevezése ellen?

Azt sem látja be, miért ne avatkozhatna be a miniszter, mikor a tanárok nem teljesítik kötelességeiket, nem tartanak előadásokat, vagy későre kezdik meg, vizsgákat hirdetnek s nem jelennek meg? Hiszen itt nem tudományos értékükről van szó, hanem egyszerűen kötelességmulasztásról. Azt mondják, hogy az ellenőrzést egyetemi szervek gyakorolják. Elvileg helyes, gyakorlatilag nem, mert igen nehéz kartársak között hanyagság miatt szemrehányásokat tenni.

A tanulmányok rendje, szervezése kérdésében meg az a felfogása, hogy aki a pénzt adja s fenntartja az intézményt, annak meg kell lennie a jogának az ellenőrzésre, hogy mire, hogyan használják fel a pénzt.

Aztán baj származhatik a dologi és személyi kiadások arányának megállapításából. Megtörténhetik, hogy az egyetem új tanszékeket szervez, átlépi a személyi kiadások összegét — a dologiak hátrányára. Már pedig az egyetemek semmitől sem szenvednek inkább, mint attól, hogy a laboratóriumok nincsenek jól dotálva. Ezért a költségvetést csinálja az egyetem, de vizsgálja felül a miniszter, aki a személyi és dologi kiadások arányát helyesen állapítja meg.

Mindezek az okok arra bírják, hogy — bár elvileg helyesli a javaslat célját, — egyelőre várakozó álláspontot foglal el s várja a főiskolai oktatás szerves törvényét, mely szabatosan körülírja az „abszolút autonomia“ fogalmát. S ezt annál inkább, mert a tárgyalások alatt meggyőződött, hogy a közoktatási miniszter felfogása szerint is van valamely korlátja és határa az abszolút autonomiának. Megítélése szerint az abszolút autonomia „a mi kulturális életünk szükségleteinek meg nem felelő felfogás.“ Fejtegetéseinek végső eredménye az, hogy nekünk „csak egy széleskörű, de nem abszolút autonomiára“ van szükségünk.

Utolsónak szólalt fel Jorga a szenátusban is, a parlamentben is. Beszédjében utalva 3 évvel ezelőtt megjelent Istoria învățământului Românesc c. művére, visszapillantást vet a felső oktatás romániai történelmére s azt a felfogását akarja igazolni, hogy a romániai főiskolai oktatás kezdettől fogva autonom volt, teljesen magánosok kezdeménye-

zésének tárgya, melybe az állam soha bele nem szólt, mellyel soha nem törődött. Constantin Cantacuzino Stolnicul, mint magánember, szervezte a felső oktatást, de soha bele nem elegyedett a főiskola dolgaiba. Sem Moldovában Duca Voda. A fanarioták sem küldöttek soha inspektorkat az uralkodó iskolájába. Az újabbkori felső iskolát G. Lazar alapította, de nem kérdezett meg soha senkit, Moldovában pedig Gheorghe Asachi. És Mihail Sturdza sem a kormány programja alapján alapította akadémiáját. A bukaresti egyetemet sem miniszter alapította, hanem Petrachi Poenaru s a miniszter csak később elegyedett bele. Ez volt a főiskolai oktatás történelmének első korszaka.

A második a Napoleoni rendszer lemásolása. „Egy törpe nemzedék kora“, amely nem érezte a földdel való kapcsolatát s készen vett át máshonnan dolgokat. Így vette át az állammal kapcsolt felső oktatást is. De az hiba volt, mert az államnak nem volt meg nálunk a szükséges tekintélye és állandósága és nem volt erős társadalom, hanem gyenge és erőtelen, amely hozzászokott, hogy az állam uralkodjék fölötte. Így lett az egyetem hivatalokra előkészítő iskola-féle. Így avatkozott bele az állam, amikor csak tehetette, az egyetem dolgaiba. Ő maga, mint rektor, két évig nem csinált egyebet, csak harcolt az állam ellen.

Egész életére büszke lesz, hogy jöhetett ezzel a törvénnyel, amelyet egyhangú helyesléssel fogadtak, s hiszi, hogy ezzel a „román nép eredeti felfogásának jelét“ adta és visszatér a régi román főiskolai oktatás hagyományos szellemére és irányába. Egy argumentum ad hominemmel végzi: És most engedjék meg nekem, hogy kidobjam magam az egyetemről, „melyben nekem, mint miniszternek, nincs mit keresnem“.

Ezzel a történelmi visszapillantással sehogy sem ért egyet Rădulescu-Motru. És sajtóságos, hogy a történettudás Jorgát a filozófus tanár éppen a történelemből leckézteti meg. Állítja, hogy a mi egyetemeink állami intézetek hasonló külföldi intézmények után alkotva, bármennyire ellenkezőjét mondja ennek a történetíró Jorga. Jorga nem mondja meg, melyek a Cantacuzinotól s többiektől alapított intézmények folytatói. Az állam megteremtette a bukaresti egyetemet a nélkül, hogy számbavette volna, milyen volt a Cantacuzino intézete s a nélkül, hogy arra gondolt volna, hogy azt folytatja.

Az autonómia ügyében való mozgalom sem e régi intézetek hagyományából eredt, hanem a tanári kar által érzett szükségből. Hogyan? Mint reakció született meg a tanszékek létesítése és betöltése körül érvényesült politikai beavatkozás ellen. Tanszékek létesítése úgy, hogy a költséget becsempészik a költségvetésbe — visszaélés. Nyenekre rendes tanárok kinevezése — szintén. Nos, ez ellen indult meg az autonómia érdekében való küzdelem. Nyilvánosan Mehedintji tárgyalta először. Volt még két követelése e mozgalomnak. Az egyik az, hogy a politika beleártotta magát még a fizetések megállapításába is. Az egyik tanszéket fejedelmileg fizették, a másikat nyomorult módon. A mozgalom azt kívánta, hogy az egyetemnek a miniszter beleavatkozása nélkül biztosítottassék a jog, hogy a fenntartás költségvetésileg biztosítottassék. A másik: szűnjék meg az áthelyezés egyik egyetemről a másikra azon az alapon, hogy üres tanszék van. 1906-ban politikai befolyások tétették

törvénybe, hogy jašii tanárok üresedés esetén áthelyezhetők Bukarestbe úgy, mint a középiskolai tanárok.

Ez volt az autonomikus mozgalom multja, ezek kívánalmai.

És mit hoz az új törvény?

Nem ismeri el az egyetemnek, mint külön intézetnek, autonomiáját, hanem általában csak a főiskolai oktatását. Az egyetemek, fakultások, főiskolák: állami intézetek jogi személyiséggel. Tehát egyszerűen csak jogi személyek. Az autonomia nem az egyetemé, hanem a főiskolai oktatásé.

Az autonomia legkényesebb kérdése: a tanári kar alkalmazása. Ez pedig egy olyan törvény alapján történik, melyet az összes egyetemek egyesített szenátusai és a főiskolák tanácsai dolgoznak ki. Tehát minden egyetem alá van vetve egy olyan törvénynek, melyet az összes főiskolák dolgoznak ki. Ki, milyen forum teremt ezután új tanszéket? Ki, milyen forum állapítja meg a fenntartási költséget? Az összes főiskolák egyesített szenátusai? A főiskolai oktatás autonomiája alá helyezett autonomiával *minden egyetem elveszíti autonomiájának egy részét*. A régi törvény szerint minden egyetem maga szervezte a tanulmányokat, javasolta a tanárok kinevezését, kérte az új tanszések létesítését. Az állam részéről az egyetemnek aviz conform-ja nélkül minden kezdemény tiltva volt. Most: a felsőoktatás abszolút autonomiája körébe esik minden kezdeményező lépés.

Jorga törvényjavaslatának eredeti fogalmazványában ránk kisebbségekre vonatkozóan ez állt: „Főiskolai intézeteket lehet alapítani a kisebbségek részére is, kiknek a miniszterium segílyt adhat ama haszon szerint, melyet az ország általános kulturájának hajtának; programjuk és irányításuk csak annyiban van alávetve a miniszteriumnak, amennyiben az ország általános érdekei, a közegészség és közerkölcs kívánják.

A közoktatási miniszter egy inspektortól vezetett külön hivatalba egyesíti a kisebbségi főiskolai intézetek felügyeletének összes jogait, kapcsolatban az állam és oktatás felsőbb érdekeivel“.

Ezt a két cikkelyt a bizottságok egyszerűen kihagyták.

A sok keserű tapasztalat után minket már semmi sem lephet meg. E tény mellett tehát elmehetnénk minden megjegyzés nélkül. Hiszen ugyanaz történt, mint a bakkalaureátusi törvény tárgyalásánál. De mégis jó lesz a történelem számára megörökíteni a tárgyalásnak erre vonatkozó mozzanatait, melyek sok tanulságot nyújtanak.

A törvényhozó tanács véleménye szerint ez az intézkedés ellentétbe jö az 1925. évi magánoktatási törvény 8. cikkelyébe lefektetett elvekkkel, melyek szerint a felsőoktatás, amely úgy tekintendő, mint az állam tulajdona s az államot vezető elemek képzésére van rendelve, nem bizható etnikai kisebbségekre. E cikkely rendelkezései megoldják a magánoktatásra vonatkozó kérdést. De ezek megvitatását fenntartandónak véli a törvény módosításának idejére s akkor más államok helyzetével összehasonlítva kellene tanulmányozni.

A parlamentben Petrovici tért ki a kisebbségi kérdésre. A. C. Cuza közbeveti: A század betegsége. Mire Petrovici így felel: Betegség, de nem szabadulhatunk tőle. Meg kell gyógyítani. „Mindig beszélünk erről

s az eszközökről, melyekkel jobban közeledhetünk hozzájuk. Nos, a legbiztosabb eszköz, ha mi románok nőhetünk az ő becslésükben. S ennek leghatékonyabb eszköze, ha mi képesek leszünk eredeti tudomány teremtésére.“

Jorgának szemére vetették, hogy javaslatából e pontokat törülni hagyta. Ő a szemrehányásra így felelt: Megvallom, az volt a gondolatom, hogy amikor a kisebbségek egy főiskolát akarnak alapítani, mondjuk pl. egy tanítóképzőt, vagy egy rabbiképző felső szemináriumot, ilyen esetben a miniszter megvizsgálja, szükséges-e egy ilyen intézet vagy nem, s ha igen, ha akar, segílyt ad nekik. Látják, milyen kicsi dologról van szó. De úgy látszik, hogy ilyen határozatra még nem jött el az idő. Én nem tudom siettetni az időt. És minthogy azt higyjék, hogy elmaradtam a kortól, jobb ha azt mondják, hogy némely dolgokban megelőztem azt. Később tárgyalni fogjuk a magánoktatás törvényét s meggondoljuk, hogyan fogjuk bevezetni abba e két cikkelyt. Ohajtom, hogy minél hamarabb jöjjön el az idő, mikor teljes bizalmunk lehet a kisebbségekben s a kisebbségeknek teljes szeretetük irántunk. Akkor lesz egy ember, aki előveszi a szenátus iratai közül ezt a két cikkelyt s azt fogja mondani: eljött az idők teljessége. És az idők teljességében megszavazzuk azt, amit a még élő nem készített közszellem még nem tiszta helyzetben nem tudott elfogadni.“

Jorgának ebből a nyilatkozatából látjuk, hogy a magánoktatási törvény reformját szándékszik megcsinálni. Csak ideje legyen rá. Látjuk továbbá azt is, hogy a bizalmat az adandó kisebbségi iskolai jogok előfeltételének tekinti. Hibás felfogás, mely nem mutat pszichológiai belátásra. A bizalom és szeretet a jogok megadásának önként, magától adódó következménye volna. És ellentétben van a kisebbségi szerződéssel és a gyulafehérvári határozatokkal is, melyek jogilag is, erkölcsileg is kötelezik Romániát a vállalt kötelezettségek teljesítésére.

Jorgában tehát itt is csalódnunk kellett. Pedig eddigi ellenzéki nyilatkozatai, kijelentései alapján minden okunk megvolt arra, hogy e fontos kérdés megoldásában reményeket fűzzünk kormányához. De a következetesség — úgy látszik — nem államférfiúi tulajdonság. Legalább nála nem.

Előbb azt mondtuk, hogy Jorgát e javaslata előterjesztésénél elődje, Costachescu, törvényjavaslatának ellentétes koncepciója is elhatározóan befolyásolta. Lássuk hát az összehasonlítás kedvéért Costachescu főiskolai törvényjavaslatát. Ennek jellemző tulajdonságai: egyesíti az egyetemek szervezetét; szétválasztja a műegyetemi oktatást az egyetemtől; javításokat hoz egy előírt, komoly előkészület érdekében; a tanári állások elnyerésének rendes módjává a versenyt teszi s ezzel emelni akarja az állás tekintélyét; megszünteti a miniszter beleszólását a tanárok kinevezésébe, a rektorok választásába s ezzel erősíti az egyetemek autonómiáját.

Ezek közül azonban minket most csak az autonómiaira vonatkozó intézkedései és felfogása érdekelnek.

A törvényjavaslat betérjesztésének egyik indítóoka volt: az autonómia elvének alkalmazása ott, ahol nincs helyén. Az egyesülés óta négy

főiskolai törvényjavaslat készült: 1920-ban Borcea miniszter alatt az egyetemi bizottságé, Negulescué, a kolozsvári egyetem bizottságáé és 1928-ban Anghelescu kezdeményezésére egy miniszteri bizottságé. Ezek közül különösen Negulescué hangsúlyozza az autonómiát s kétségbevonja, hogy a miniszter közvetlenül nevezhetne ki tanárokat. A kolozsvári meghatározza az autonómia fogalmát, mit nem tesz az 1928. évi, de ez meg majdnem teljesen megszünteti a miniszteri ellenőrzést.

Costachescu részletesen fejtegeti az autonómia fogalmát. Ez a gondolat szabadságából ered, mely nélkül teremtő munkát végezni nem lehet. Ennek következménye, hogy az egyetemre nem lehet tantervet erőszakolni.

E kérdéssel kapcsolódik három igen fontos kérdés: *a)* Lehet-e egy egyetemi katedrán a nemzet eszményeivel és szellemével ellenkező tanokat hirdetni? *b)* A gondolat szabadságból foly az a követelmény, hogy az egyetem maga válassza meg a tanári testület tagjait. *c)* S hogy a fenntartási költségeket maga ossza el.

De az autonómiát mindenki másként értelmezi. Némelyek kiterjesztették oda is, ahol nincs mit keresnie, hol csak a rendet és fegyelmet rontja. Némelyek akkor tartanak előadást, amikor akarnak, vagy éppen nem is tartanak. Némely fakultáson vizsgáznak a nélkül, hogy órára jártak volna. A tanár előadásának nincs jelentősége. Elég a kézi könyv. Ezek a fakultások csaknem az egész év folyama alatt vizsgáztatnak. Tanításra nem marad idő. Megtörtént, hogy a tanulók tiltakoztak a tanítás ellen. Némelyek előadásait közvetlenül karácsony előtt kezdik meg, hogy azután tüstént megszákíthassák.

S mindez történik az autonómia védelme alatt az egyetemi hatóságok elnézésével. Némelyek visszautasítottak minden kívülről jövő ellenőrzést, csak belsőt fogadva el, ami azonban egyszerűen nem létezik.

Az egyetemi tanács az autonómia fogalmának helytelen értelmezésében odáig ment, hogy egyik ülésén olyan határozatot hozott, mely a Monitorul Oficialban közzétett egyik törvény két szakaszát felfüggeszti.

Némelyeknek az autonómiára támaszkodva az a felfogása, hogy súlyos zavarok idején a közérőnek nincs joga az egyetemre behatolni. Voltak esetek, hogy ez elmélet védelme alatt zavargók olyan cselekedetekre ragadtatták magukat, melyek súlyosan érintették az egyetem becsületét s egyes fakultásokat be kellett zárni, hogy a rendet helyreállíthassák.

De mindezt betetőzi egy különös eset. Egy dékán tiltakozott az ellen, hogy az ügyészség megjelenjen az egyetemen, ahol a hivatalnokok vizsgálati jegyzőkönyvek s tanárok aláírásának hamisításával bizonyítványokat gyártottak.

Az egyetemi állapotoknak ezt a leírását nem az író színezi, esetleg hatáskeresés és elképesztés céljából, hanem hűen referálja abból a megokolásból, melyet Costachescu miniszter javaslatához csatolt.

Igy az autonómia fogalma bizonyos fajta területen kívülség lett, amilyen idegen országok követségeinél van.

Egy másik zavar az autonómia fogalma körül, mikor egyetemi tör-

vények hozásáról van szó. Némelyek azt hiszik ugyanis, hogy ilyen törvények tervezése, megszavazása egyenesen az egyetem hatáskörébe tartozik. Costachescu különösnek találja, hogy minden egyetemi tanárnak van joga erre, csupán a miniszternek nincs, aki maga is egyetemi tanár. Mindezek a körülmények mutatják, hogy feltétlenül szükség van e kérdés tisztázására, hogy e téves felfogásoknak véget vessenek.

Ezért a törvény 2. cikkelye szabatosan és félremagyarázhatatlanul meghatározza az autonomia fogalmát: „Az egyetemek autonomok. Ez az autonomia áll: a) abból a szabadságból, hogy a tanulmányokat tudományos módon szervezheti hatósági részről való bármely beavatkozás nélkül; b) abból a jogból, hogy a tanító, adminisztratív és szolgazemélyzetet válassza és javasolja; c) válassza az egyetemi hatóságokat; d) javaslatokat tesz a költségvetéshez minden egyetem segélyeinek és jövedelmeinek határai között s megalkotja a saját jövedelmei költségvetését.

Az ellenőrzést az egyetemeken elsősorban az egyetemi hatóságok, másodsorban a közoktatási minisztérium gyakorolja egyetemi szervei által.“

Az autonomia egyik kényes pontja az ellenőrzés. Három egyetem azt mondta, hogy a minisztérium ellenőrzése az autonom egyetem jogának áthágása. Hogy állott az ellenőrzés eddig? A miniszter nem ismer esetet, hogy egyetemi hatóság valaha valami intézkedést tett volna, amikor a tanárok nem teljesítették kötelességeiket. Ellenőrzése a tanároknak tényleg nem létezett, s némelyek, kevés számban, visszaéltek. A tanárok nem laktak az illető városban, kijátszották a törvényt.

Ezért a javaslat kettős ellenőrzést tervez: elsősorban az egyetemi hatóság, másodsorban a minisztérium részéről. Az egyetemek azt kívánták, hogy az ellenőrzést gyakorolja a minisztérium az egyetemi hatóság által. Ami más szavakkal azt jelenti, hogy maradjon minden a régiben. Mert különben sérti az autonómiát s a tanárikar tekintélyét. Méltán kérdi Costachescu: és ha az egyetemi hatóság nem gyakorolja? Vagy maga a hatóság jó összeütközésbe a törvénnyel, t. i. a rektor és a dékán?

A törvényjavaslat az ellenőrzést csak anyagi kérdésekben, a tanárok alkalmazásánál és a rend fenntartásánál terveli, és nem terjed ki az egyetemi szabadságra, a tudományos felfogásra.

Az egyik egyetem azt kívánta, hogy új tanszékeket csak törvényes úton létesítsenek, az egyetemi tanács és fakultások előzetes javaslatára.

A miniszter nem tudja belátni, hogy lehet megegyeztetni a fakultásoknak a tanszékek létesítésére, átváltoztatására vonatkozó abszolút szabadságát azzal, hogy tanszékek csak a törvény útján szervezhetők. Mert mi marad az autonómiából, ha a parlament leszavazza?

Costachescu szerint az egyetemi tanárok alkalmazására vonatkozó eddigi törvények nem voltak rosszak, de alkalmazásuk hiányos volt. A magántanári intézményt, mert nem vált be, megszünteti. Némely fakultás az agregatok megszüntetését is kérte, de a javaslat — kivéve az orvosi fakultást — megtartja. A konferenriarok alkalmazásának módja a régi törvény szerint rendesen a verseny, kivételesen az egyenes ajánlás. Az elv jó volt, de a gyakorlat nem mindig felelt meg, mert rendessé lett az ajánlás, kivételes a verseny. Az elv a gyakorlat-

ban visszájára fordult. A régi törvény megengedte kivételesen, hogy nagyértékű tudományos munkásság alapján ki lehetett nevezni valakit. Egyszerre mindenki kiváló lett. A javaslat fenntartja az egyenes kinevezés lehetőségét, de oly feltételek mellett, hogy az valóban ritka kivétel legyen.

A versenynél is történhetik zavar, ha a pályázó nem érdeklődik előzetesen, hogy az illető fakultás elfogadja-e? Megtörtént, hogy egy tündes tanárt a bukaresti fakultás visszautasított. Mert a fakultásnak teljes szabadsága van azt választani, akit akar. Így maga a visszautasított is, egyeteme is megbántódik s az egyetemek első-másodrendűekké osztályoztatnak. Ez okokból az ilyen módon való áthelyezést megszünteti, de a meghívást fenntartja.

A tanulók felvétele bakkalaureátusi diploma alapján történik. De a numerus clausus különböző formában megvan Costachescunál is, Jorgánál is.

Costachescu a megállapított helyek számán belül a kari tanács véleménye alapján mindjárt a beiratkozásnál dönt vagy a diploma médiája és a választott szakkal kapcsolatban álló tárgyak liceumi osztályzata alapján, vagy felvételi vizsgálat útján. Jorga próbaévre veszi fel a diákot. De egy év múlva alkalmasságának megállapítása módjáról nem intézkedik javaslata. Talán szabályzat fogja megállapítani az eljárást.

Ezt a numerus clausust elvileg lehet támadni. De gyakorlatilag lehetetlen komolyan nem mérlegelni az okokat, melyeket Costachescu statisztikai adatok alapján fejteget. A romániai egyetemek hallgatósága több, mint 30.000 tanuló. Bukarest egyeteme népesség tekintetében az egész világ harmadik főiskolája. Ez a szám sokkal több, mint amennyit az ország tényleges szükségei igazolhatnak. Az egyetemekre túdulás iskolai és szociális természetű bajokat jelent. Azt mondhatnók, hogy örvendjünk, hogy a kultúra terjed s hagyjuk a dolgot mentére. Hadd küzdjenek az alkalmasok és életrevalók és bukjanak a gyengék.

De az ország nyugalma érdekében fontos feladat a szellemi proletáriátus kérdésének komoly megvizsgálása. Igen nagy az a tömeg, amely állami hivatalokra tolong. Agitációs anyag és súlyos jövődö zavarokra adhat okot.

Aztán ilyen nagy szám mellett komoly munka nem is lehet az egyetemen. Nincs elég hely. Az óralátogatás kötelező, de hely hiánya miatt lehetetlen. A tanár nem dolgozhat együtt a tanulókkal. A laboratóriumokon egész évfolyamok mennek át úgy, hogy nem végzik el a szükséges gyakorlatokat.

A kísérletekhez szükséges anyag sincs meg mindíg.

Országos érdek, hogy az ifjúság figyelme a gyakorlati foglalkozások felé tereltesse. De ez nemcsak a törvényhozástól függ, hanem az életfeltételektől, a társadalmi rétegek fejlődésétől és alkatától is. A dolgot tehát nem lehet egészen mentére hagyni. Hiszen a jogi fakultáson az órák látogatása teljesen illuzórius volt. A tanulók nem ismerik a tanárokat, annál kevésbé a tanárok a tanulókat. Az intézmény komoly-

ságát veszélyezteti az, hogy vizsgálatra jelentkeztek s tegyük hozzá: vizsgálatot tettek mások helyett.

Jorga megalkotja a főiskolai oktatás autonómiáját s az összes egyetemeken szenátusaiból és főiskolák tanácsaiból egy legfelsőbb autonómikus szervet statuál. Nem lehetetlen, hogy Jorga ezt a koncepciót Costachescu tervéből vette. Costachescu t. i. megalkotja a *consiliul superior universitar* a következő meggondolás alapján. A jogi fakultások mind elismerik, hogy az egyetemeken hasonló fakultásain egységes programm kellene, hogy legyen, mert azonos diplomát adnak s ennek alapja is azonos előkészület kell, hogy legyen. De hogy lehet ezt valósítani, ha az autonómia alapján minden fakultásnak megvan a joga, hogy olyan tanulmányokat állítson be, amelyeket akar s így másokat, mint a másik? Ezt nem lehet másképp, mint egy közös szervvel, amely az egyetemeken rektoraiából és dékánjaiból alakul s feladata: az egyetemes érdekek összehangolása és egyeztetése. Ez érdekek: a tanulmányok rendje, a tanulmányi évek száma, díjak kérdése, tanulók számának megállapítása.

Costachescu törvényjavaslatának tárgyalásánál a magyar kisebbség kivánalmait Sándor József szenátor fejtette ki: ismertessék el a törvényben kifejezetten a kisebbségek joga főiskolák felállítására. Kérte, hogy a kolozsvári egyetemen párhuzamos magyar fakultásokat létesítsenek, a bukarestin tanszéket állítsanak fel a magyar nyelv- és irodalom számára, a kolozsvárin lektori állást szervezzenek a magyar nyelvészetnek, tanszéket a magyar történelemnek és műveltség-történelemnek. Kérte a numerus clausus megszüntetését is, mert azt az aggodalmát fejtette ki, hogy a kirotálás a végrehajtásnál a kisebbségek hátrányára fog történni. Kérte az egyetemi ifjúság faji alapon való egyesületekbe tömörülése megengedését.

Talán mondanom sem kell hogy a szenátus bizottsága mind e kivánalmakat visszautasította.

A szenátusban nagy beszédben fejtette ki a magyarság álláspontját a javaslatnak az ellen az elvileg hibás koncepciója ellen, hogy a főiskolai oktatás kizárólag állami jog. Mert ez ellenmondásban van a kisebbségi szerződés 9., 10. és 11. szakaszaival és az alkotmány alaptörvényével, amely a szabad oktatás elvét mondja ki. Tiltakozott a numerus claususnak bármely formája ellen, amit a demokrácia elveivel összeegyeztethetetlennek tart s pedagógiai és szociális szempontból egyaránt veszélyesnek. Erőszakos és jogtalan intézkedésnek mondja az ifjúság etnikai alapon való szerveződésének megtiltását, mert merev ellentétben áll az alkotmánytörvény 5. szakaszával, amely világosan kimondja, hogy „a román állampolgárok etnikai, nyelvi, vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül birtokosai az állam összes törvényeiben lefektetett jogoknak” s így a gyülekezési és egyesülési jognak is.

Megismételte a tanszékek állítására vonatkozó kívánságot is, valamint azt is kérte, hogy a tanári képesítő vizsgálat tárgyai közé vétessek fel a magyar nyelv és irodalom is és tétessék kötelezővé, hogy minden tanárjelölt, aki kisebbségi vagy magyar tanításhoz szükséges állami iskolákra érvényesíteni akarja oklevelét, legyen köteles magyar nyelvet és irodalmat hallgatni s abból ú. n. examen parțiale-t tenni.

De hiába hivatkozott Costachescu nyilatkozatára, melyben „drasztikus rendszabályok“-nak mondotta a magánoktatási törvény kisebbségi jogfosztó intézkedéseit. Hiába idézte Pop Ghița államtitkár szabadelvű nyilatkozatát az anyanyelven való oktatás minden kétségen felülálló jogáról, minden „emberi kultúrközösségben“. Az sem segített semmit, hogy Pamfil Seicarunak, sőt magának Maniunak hasonló szellemben történt korábbi kijelentéseit idézte. A szenátus e kiváncsiak közül jóformán semmit sem fogadott el. Amit a szakbizottság elfogadott, az egy-két csekély jelentőségű, lényegbe nem vágó kérdés.

Bebizonyosodott itt is, hogy a kisebbségi oktatásügy kérdéseiben ugyanaz a türelmetlen, kizáró, sovén szellem és gondolkozás vezet a törvényhozást, akár Maniu, akár Jorga áll a kormány élén.

*

Milyen képet mutatnak az előadottak nyomán e törvények Jorga szellemi alkatáról és a kisebbségekhez való viszonyáról?

Jorga a román tudományosságnak majdnem egyedülálló reprezentáns alakja, dicsősége és kiválósága. Az egész ország osztatlan egyértelműséggel ismeri ezt el és a bálványimádásig menő tisztelettel és nagyrabecsüléssel veszi körül. Sőt nemcsak az ország. Tudományos hírneve túlmegy országhatárokon. Európai csengése van nevének.

Munkabírása és munkárávaló készsége felől csodákat beszélnek. Több minisztériumot vezet. Megtartja a rektori hivatalát. Sőt ragaszkodik ahhoz, hogy előadásait is szorgalmasan tartsa. Minisztériuma rendkívüli ügyforgalmában a döntés jogát tanácsosaival szemben magának tartja fenn. Az ügyiratokat mindenüvé maga után küldeti. A közoktatási minisztériumba naponként ezer meg ezer kérés fut be. Szülők, tanárok, tanulók mindig kérnek valamit. Sok keze és lelke kellene, hogy legyen, hogy mindent elvégezzon. Eddig decentralizálták a minisztériumi szolgálatot. Ő most egyedül akar mindent elvégezni, megoldani. A lapok úgy akarják ezt a lázas tevékenységet szemléltetni, hogy képet hoznak róla, melyen egyik kezével ír, a másikkal eszik s közben olvas.

De e lázas és siető tevékenység, a teremteni akrás rekordjavító gyorsasága és az alaposság nem egy töről fogant. Szerinte a lángelme, a rendkívüli tehetség nem kínosan, nem a rendszeres gondolkodás logikai fonalán teremt, hanem ötletszerűen, intuitive, villanás módjára. Való igaz, a művészet, a költészet remekei az ilyen módon való teremtés remekei. De a törvények nem költemények. Az államkormányzás nem költészet, hanem az exigenciák tudománya. S aki élére áll, annak ezer szemének kell lennie, hogy mindent meglásson, módszeres, nyomonjáró gondolkodásának, hogy minden jelenséget észrevegyen, mérlegeljen, minden körülményt számbavegyen s nemcsak a multat lássa, hanem intézkedéseinek várható következményeivel is számot vessen. Neki vannak eredeti ötletei és gondolatai, önmagát is lebűvölve tartó eszméi. Nemcsak a tudomány területén, minő pl. a székelyek román eredete, hanem a politikában is. De azokat nem dolgozza ki szervesen s nem számol a való élet realitásával s a végrehajtás szűkkörű lehetőségeivel. Ezért törvényei csonkák, hiányosak, majdnem mindenik kiegészítésre szorul. És a rendszeres gondolkodás hiányából származik az is, hogy

lényeges, alapvető elvek statuálását, amely mindenütt a törvényhozás és törvények dolga, a végrehajtási utasítás felelőtlenségére biz. Azt is mondhatnók: önmagára, mert rendeletek és szabályzatok kiadása a miniszter hatáskörébe tartozik. Ezzel megváltoztatja a régi alkotmányos felfogás lényegét.

Az is furcsa színben tűnteti fel az ő alkotmányos felfogását, hogy nem azonosítja magát törvényjavaslataival. Bakkalaureátusi és részben egyetemi törvényét is a bizottságok kiforgatták lényegükből, a kisebbségekre vonatkozó intézkedéseit egyenesen a visszájára fordították. S neki ez ellen nem volt semmi észrevétele. Nem volt kifogása és szemrehányása pártjához. Nem hivatkozott a párthűsége, mint a kormányzás egyik mellőzhetetlen eszközére. Vidám szívvel vette az ellenzést, talán várta is és egy szellemes viccel és fordulattal túltette magát a nehézségen. Sőt ódát zengett arról az összhangról és megértésről, amely van elődei, Anghelescu, Costachescu és ő között.

A következetesség sem az a jellemvonás, amely az ő erkölcsi alkata, formáló elemei közé tartoznék. Hányszor hallottunk megértő és szabad-
elví nyilatkozatokat tőle a kisebbségek felé, melyekért jólesett a hála és elismerés szavait hallania! 1925 decemberében, mikor Anghelescu a magánoktatási törvényt megalkotta, örökre emlékezetes és rendkívüli egyéniségéhez méltó szavakat mondott a felekezeti iskolák nagy multjáról, dicsőséges történelmi hagyományairól és a kultúra emelése és terjesztése körül szerzett elévülhetetlen érdemeiről. És még többször más alkalmakkor is. Ezek után jogosan és méltán várhattunk fordulatot az ország közoktatási politikájában. Olyan fordulatot, amely meghozza a kisebbségek lelkének békéjét és megnyugvását, hogy zavartalanul és osztatlan erővel végezhessek az ország kulturális haladását és fejlődését szolgáló munkájukat. Hiába vártuk. Amit eddig kaptunk, a kisebbségi államtitkárság, elvileg mindenestre jelentékeny lépés a kívánt irányban. Gyakorlatilag azonban, amint az állást betöltötték, elvették vele az elvi siker és előhaladás ízét.

Egyebekben pedig a dolgok folynak, mint eddig. Iskolák megintése, megszüntetése ma is napirenden levő dolgok. Névelemzés, a háború utáni iskolai politikának ez a találmánya, még mindig nem került lomtárba.

Jorgának megadatott az a történelmi feladat és lehetőség, hogy az államéletnek ezt a nagyfontosságú s jövőbe ható kérdését megoldja. Félni lehet az eddigiek után, hogy elszalasztja ezt az alkalmat. Vagy talán nem is akarja komolyan?